

הקול שלנו

אונדזער שטימע

Our Voice

זכור את אשר עשה לך העמלק הנאצי

יער 'בלזן' ליד אשתאול-

מועדון בלזן
על שם
רפאל אילבסקי
ידר הארגון 1949 - 1981

רח' קדושי השואה הי"ד-

רח' קדושי בלזן הי"ד-

זכור אל
עם ישראל ותבל כולה
את קדושי עמנו שעונו
והושמדו בידי הגרמנים
ב-ברגן-בלזן
ובמחנות ריכוז האחרים
בתקופת המשטר הנאצי
ארץ אל תכסי דמם
יום השחרור
ב' אייר תש"ה - 15.4.1945
הברית העולמית של יוצאי ברגן-בלזן
התשכ"ה - 1985

הברית העולמית של יוצאי ברגן-בלזן
התשכ"ה - 1985

קיר ההנצחה בארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן ישראל

Commemoration wall in Bergen-Belsen Organization Israel

דבר המערכת

קוראים יקרים,

הנושא של פשעים בשואה, האחריות לביצועם והדרכים לזכור, להזכיר ולהנציח, עובר כחוט השני בין הכתבות והצילומים בעיתון הזה. זהו הנושא המרכזי שאנו עוסקים בו בהקשר של יום השחרור ה-77 של מחנה ברגן-בלזן.

החל מתמונת השער, שמציגה את הכתובת "זכור את אשר עשה לך עמלק הנאצי", שהוטבעה על קיר המועדון של ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בתל-אביב, על-ידי הורינו מייסדי הארגון. גדלנו איתה כילדים ועתה אנו מחפשים את הדרך הטובה ביותר ליישם אותה כמבוגרים דרך "זיכרון בסלון" - סיפורי עדים ניצולי בלזן; דרך מאמרו של **אלי ויזל**, שביקר ב-1965 בברגן-בלזן עם משלחת של משוחררי המחנה ותהה אם יזכרו; דרך הנאום המרכזי שנשא סגן נשיא הלאנדטאג בנידרזקסן **ברנד בוזמן** בטקס הזיכרון האחרון באתר ברגן-בלזן ב-8 במאי 2022; דרך הפרויקטים שמדווחת עליהם **ד"ר אלקה גריגלבסקי**, מנהלת הקרן לאתרי הזיכרון בנידרזקסן; דרך מורשתו של **אריאל יהלומי** ז"ל, יו"ר לשעבר של הארגון; דרך חגיגות יום השחרור שקיימנו בארץ ועד השער האחורי שמציג תמונות מטקסי יום השחרור באתר ברגן-בלזן בגרמניה.

"יש לנו הזכות, שעדיין נוכל לשמוע מהשורדים עצמם וזה מחייב אותנו להעביר את סיפוריהם לדורות הבאים. אך ברור שנזדקק לצורות זיכרון חדשות בעתיד. חשוב מתמיד שתהיה תרבות זיכרון שאינה קבועה בטקסים ובתהליכים אך הופכת את הפשעים שבוצעו ואת גורלם של הנרדפים למובנים מבחינה קוגניטיבית ורגשית גם לדורות הבאים. הכרת העובדות חיונית להתמודדות עם העבר." (ברנד בוזמן).

קיומם הקונקרטי ואחזקתם של האתרים לא מאפשרים להכחיש את מה שקרה. אתרי ההנצחה מזכירים לאנשים את פשעי הנאצים. תפקידנו למצוא את הכלים והאמצעים הנכונים, שידברו אל ליבם של הדורות הבאים ובעיקר אל בני הנוער כדי להזהיר שזה לא יקרה שוב בעתיד וכדי שייכנסו שלפיד ההנצחה עובר מדור לדור - עכשיו תוֹרָם. זהו הנושא העיקרי המעסיק את חברי הארגון שלנו כיום.

יוכי ריץ-אולבסקי

הקול שלנו - אונדזער שטימע Unzer Sztyme - Our Voice

בהוצאת ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל
ת"ד 5303, הרצליה 4615201

The Organization of Bergen-Belsen Survivors, Israel
P.O.Box 5303, 4615201 Herzliya, Israel

belsen.israel@gmail.com | bergenbelsen.org

עורכת ראשית: **יוכי ריץ-אולבסקי**

Editor-in-Chief: **Jochi Ritz-Olewski**

עורכים: **אריה אולבסקי, שרה גולנדסקי**

Editors: **Arie Olewski, Sara Golandsky**

צילומים: **יצחק רובין, אריה אולבסקי**

עיצוב והפקה: **פרסום המערכת טל. 03-5567373**

חברי הנהלת הארגון: **יוכי ריץ-אולבסקי- יו"ר, שרה גולנדסקי,**

תרצה זאבי, רחל בבס, תמר גלבוש, פיני דריילינגר, אריה אולבסקי.

אנו עושים את מיטב המאמצים לאמת את זכויות היוצרים של כל המתפרסם בגיליון זה. אם משהו נפגע מכך, אנא פנו אלינו באימייל ונשמח לתקן.

We make every effort to verify the copyrights of everything published in this issue. If anyone is hurt by this, please contact us by email and we will be happy to correct.

Editorial

Dear friends,

The subject of crimes in the Holocaust, the responsibility for committing them and the ways to remember, remind and commemorate, runs like a common thread through the articles and photographs in this newspaper. This is the main issue we are dealing with in the context of the 77th liberation day of the Bergen-Belsen camp.

Starting with the cover photo, which shows the inscription "Remember what the Nazi Amalek did to you", imprinted on the wall of Bergen-Belsen survivors organization in Tel Aviv, by the founders, our parents. We grew up with it as children and now we are looking for the best way to apply it as adults. Through "Memory in the Living Room" - Belsen survivors telling their stories as witnesses; Through an article by **Eli Wiesel**, who visited Bergen-Belsen in 1965 with a delegation of the camp survivors and wondered if someone would remember; Through the speech of **Bernd Busemann**, Vice President of Niedersachsen's Landtag, at the recent memorial at Bergen-Belsen site on May 8, 2022; Through the projects reported by **Dr. Elke Gryglewski**, Director of the Foundation for Memorial Sites in Niedersachsen; Through the legacy of the late **Ariel Yahalomi**, former chairman of the organization; Through the Liberation Day celebrations we held in Israel; and finally the back cover displaying photos from the Liberation Day ceremonies in Bergen-Belsen in Germany.

"We have the privilege of still being able to hear from the survivors themselves. This gives us a responsibility to pass on their stories to later generations. At the same time, we know that we will need new forms of remembrance in the future. It is more important than ever to have a memory culture that is not frozen in rituals and formulas, but that makes the crimes that were committed and the fates of the persecuted cognitively and emotionally comprehensible for future generations as well. Knowing the facts is essential for grappling with the past." (Bernd Busemann)

The concrete existence and maintenance of the sites make it impossible to deny what happened. Memorial sites remind people of Nazi crimes. It is our job to find the right tools and means to appeal to the hearts of future generations and especially to the youth, in order to warn that this will not happen again in the future. They must understand that the torch of remembrance is passed from generation to generation - now it is their turn. This is the main issue that concerns the members of our organization today.

Jochi Ritz-Olewski

היסטוריה בארגון ברגן-בלזן בישראל: יוכי ריץ-אולבסקי נבחרה ליושבת ראש הארגון

HISTORY IN BERGEN- BELSEN ORGANIZATION IN ISRAEL: JOCHI RITZ-OLEWSKI, BORN IN BERGEN-BELSEN, ELECTED CHAIR OF THE ORGANIZATION

For the first time in the history of Bergen-Belsen Sherit Hapleta Organization in Israel and since its establishment in 1950, a woman has been appointed to head it. She was even born in the Bergen-Belsen DP camp. Jochi Ritz-Olewski replaces former Chairman Shraga Milstein as of 1 January 2022.

Jochi is now the chair of this organization, the largest of its kind in the world, and certainly in Israel. This active organization numbers about 540 members, who include first generation of the survivors, and members of the second, third and fourth generations.

Jochi is also the editor-in-chief of the organization's international journal – "Our Voice", which is distributed all over the world.

Jochi [Jochevet] Ritz [Olewski] was born in Bergen-Belsen, DP Camp, Germany, on March 1947. She immigrated to Israel in April 1949 with her parents. Jochi is the daughter of Holocaust survivors who were liberated in Bergen-Belsen: **Rachela Zelmanowicz-Olewski** – who played the mandolin in the women's orchestra in Auschwitz; and **Rafael Olewski** – a survivor of Buna-Auschwitz, one of the top leaders of Bergen-Belsen survivors, member of the Jewish Central Committee of the DP camp, founder and mythological Chairman of Bergen-Belsen Survivors Organization in Israel; journalist and author.

Jochi's uncles were **Dov Zelmanowicz**, commander of Beitar movement in Bendin, Poland, who was murdered after taking part in the Sonderkommando's revolt in Auschwitz; And **Rabbi Israel-Moshe Olewski**, "The Celler Rabbi", who reconstructed the religious life of the Jewish Community of Celle (near Hannover), Germany, after the holocaust.

Jochi has an M.A. in Public Management Administration, and B.A. in English Literature & French Culture, plus a teaching certificate in these languages.

After working for a few years at the Technion as Coordinator of Pre-academic Studies, she was Vice-Dean of Academic Studies at the Open University until she retired in 2014. Jochi lives in Ra'anana, Israel, has 3 children and 8 grand-children. For 51 years she was married to **Oded**, a brilliant Hi-Tech expert of Computer Science, who passed away in 2020.

Jochi Ritz serves voluntarily as the Chair of the Organization and is also a member of the International Board of Niedersachsen Memorials Foundation [Stiftung niedersaechsische Gedenkstaetten].

On the Board of the Bergen-Belsen Survivors Organization in Israel are 5 women out of 8 members – all work voluntarily.

לראשונה בתולדות ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל ומאז הקמתו ב-1950, נבחרה אשה לעמוד בראשו, והיא גם ילידת מחנה העקורים ברגן-בלזן עצמו.

יוכי ריץ-אולבסקי נבחרה לכהונת יו"ר ארגון ברגן-בלזן בישראל החל מ-1 ינואר 2022, לאחר ששרגא מילשטיין, יו"ר הארגון בשנים האחרונות, פרש מתפקידו.

הארגון הפעיל הזה הוא הגדול מסוגו בעולם, ובוודאי בישראל. הארגון מונה 540 חברות וחברים, מדור ראשון של הניצולים עצמם, ילידי מחנה העקורים ועד לבני הדורות השני, השלישי והרביעי.

יוכי, ילידת מחנה העקורים ברגן-בלזן, גרמניה, מרס 1947, עלתה לישראל עם הוריה באפריל 1949. יוכי היא בתם של ניצולי שואה ששוחררו בברגן-בלזן והתחתנו במחנה העקורים: **רחלה זלמנוביץ-אולבסקי** - שניגנה על מנדולינה בתזמורת הנשים באושוויץ; ו**רפאל אולבסקי** - עיתונאי וסופר, ניצול בוכה-אושוויץ, מבכירי המנהיגים של ניצולי ברגן-בלזן וחבר בכיר בוועד היהודי המרכזי שניהל את מחנה העקורים. לאחר עליית הניצולים ארצה, היה היו"ר המיתולוגי של ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל וממייסדיו.

דודיה של יוכי היו **דב זלמנוביץ**, מפקד תנועת ביתר בבנדן, פולין, שנרצח לאחר מרד הזונדרקומנדו באושוויץ; וה**רב ישראל-משה אולבסקי**, "הרב מצ'לה", ששיקם את חיי הדת של קהילת יהודי צ'לה (ליד הנובר), גרמניה, לאחר השואה.

היא בעלת תואר שני במינהל ציבורי ותואר ראשון בספרות אנגלית ותרבות צרפת, כולל תעודת הוראה בשפות אלה.

לאחר שריכזה מספר שנים את המכינה הקדם-אקדמית בטכניון, עברה לאזור המרכז. הייתה סגן דיקן הלימודים האקדמיים באוניברסיטה הפתוחה של ישראל, עד שפרשה לגמלאות ב-2014. היא מתגוררת ברעננה ואם ל-3 ילדים. באפריל 2020 נפטר בעלה **עודד ריץ**, איש הייטק מבריק ויוצא יחידיה 8200 בחיל המודיעין, לאחר מאבק של שנים במחלת הסרטן.

יוכי ריץ-אולבסקי משמשת כיו"ר ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל (בהתנדבות), ונציגת הארגון במועצה הבין-לאומית לשימור והנצחת אתרי הזיכרון במדינת נידרזקסן בגרמניה. כמו כן, היא עורכת ראשית של כתב העת הבינלאומי של הארגון "הקול שלנו", המופץ בכל העולם.

בהנהלת ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל מכהנות 5 נשים מתוך 8 מנהלים ומנהלות - כולם בהתנדבות.

חינוך ומארגנים מסעות זיכרון לפולין. ביקרנו איתם באנדרטאות שונות בסקסוניה התחתונה כדי להתבונן יחד בהתפתחות הנציונל-סוציאליזם, להבין קשרים אידיאולוגיים וכיצד מחנה הריכוז ברגן-בלזן, שכולנו מכירים מנרטיב הזיכרון הישראלי, משולב במערכת מחנות ריכוז. הביקור באתר הזיכרון וולפנבוטל, בית סוהר שפעל בעידן הנאציונל-סוציאליסטי ושבנו פושעים מרצים את עונשם עד היום, הבהיר לקבוצה הבדל מרכזי בין גרמניה לישראל: האירועים התרחשו כאן - בכל מקום. לא ניתן היה להפוך את כל אתרי הפשע לאנדרטאות לאחר 1945. בתי הכלא עדיין פועלים כיום, וכך גם בתי חולים פסיכיאטריים שבהם נרצחו החולים במסגרת מסע המתת החסד. אז צריכה כמונן להיות מודעות לנוכחות העבר - אבל בכל המקומות שמעו המשתתפים על הקושי ביצירת אתרי ההנצחה, איך העבר התמזג וכמה זמן לקח עד שהיה רצון לזכור את הפשעים שבוצעו.

הנצחה וביקור של ניצולים וקרובי משפחה

ציון יום השנה ה-77 לשחרור מחנה הריכוז התקיים השנה בנוכחות מצומצמת ב-8 במאי, יום השנה לסיום המלחמה. כבר בדצמבר החלטנו לנתק את יום ההנצחה הזה מביקור הניצולים. עד כמה שהחלטה הזו הייתה כואבת עבורנו, אנחנו עדיין רואים אותה ככונה לנוכח יותר מ-100,000 אנשים שנדבקו בקורונה מדי יום. ההנצחה בפועל התקיימה אפוא עם מעט משתתפים.

יחד עם זאת, המלחמה באוקראינה מדאיגה מאוד את הציבור הגרמני, והמבקרים שלנו - בדיוק כמונו - מחפשים תשובות למה זה אומר על עבודתנו. לכן, במסגרת אחר הצהריים של 8 במאי, סיפקנו הזדמנויות דיון שונות שנפתחו לציבור.

אנו מצפים מאוד לארגן תוכנית ביקור לניצולים וקרובי המשפחה ב-4 בספטמבר 2022. ההתמקדות תהיה על פגישה משותפת. רגיל, יתקיימו קבוצות דיון וסיורים לפרסלבן וטרוביץ.

ד"ר אלקה גריגלבסקי מנהלת קרן אתרי הזיכרון של נידרוקסן

לאחר שנאלצנו להגביל את פתיחת אתר הזיכרון לציבור בחורף בגלל המספר המוגבר של חולי קורונה, מאז ינואר 2022 אנחנו מגבירים באופן רציף את הקשר עם המבקרים שלנו. מצד אחד, כמונן, מדובר בתוכניות החינוכיות, שאנו ממשיכים להציע באמצעים דיגיטליים, אך למרבה המזל אנו מצליחים יותר ויותר לפעול שוב באתר הזיכרון עצמו. פניות של ניצולים וקרובי משפחה יכולות שוב להיות מלוות בהדרגה גם בביקורים באתר ההנצחה. מצד שני, מדובר בתערוכות ואירועים מיוחדים שאנו עורכים באתר הזיכרון, בצ'לה וגם בערים אחרות. לדוגמה, התערוכה "ילדים בברגן-בלזן" הוצגה במוזיאון העיר לונבורג. היא מוצגת כעת באתר הזיכרון נוינגמה עד 26 ביוני 2022.

אורות נגד החושך

יחד עם קרן "הטופוגרפיה של הטרור" ומרכז ההנצחה והחינוך "בית ועידת ואנזה", ארגנו את קמפיין "אורות נגד החושך" ב-27 בינואר, יום הזיכרון לקורבנות הנציונל-סוציאליזם. יותר ממאה אנדרטאות ומקומות זיכרון בכל רחבי גרמניה האירו את הבניינים שלהם בדרכים שונות כדי להציב סימן נגד אנטישמיות, גזענות והטריוויאליזציה והיחסיות של ההיסטוריה. באתר הזיכרון ברגן-בלזן, הפעלנו את התאורה כתחילת ההתמקדות בנושא של השנה: יום השנה ה-70 להקמת אתר זיכרון ברגן-בלזן. לצורך כך הוקרנו תמונות מתולדות אתר הזיכרון על קיר מרכז התייעוד:

<https://www.lichter-gegen-dunkelheit.de/gedenkstaetten/gedenkstaette-bergen-belsen/>

פרוייקט של תערוכה מיוחדת על ביצוע פשעים, וסמינרים בקבוצות של מקצועות רלבנטיים

מאז הסתיימה האחרון אנו עובדים באינטנסיביות בשאלות של ביצוע פשעים ואחריות. אלה חשבות מאוד להתמודדות עם אנטישמיות עכשווית, גזענות וקיצוניות ימנית בגרמניה. זו גם שאלה של צדק עבור הקורבנות כדי להראות כיצד נוצר סבל ומי אחראי לו.

מי היו מבצעי הפשעים בנושא שבויי המלחמה ומחנה הריכוז ברגן-בלזן? איך נגדיר עבירות? האם אנחנו מדברים אך ורק על ה-SS או על חברי הוורמאכט או גם על משתתפים אחרים, למשל במשרד החוץ הגרמני? איך התנהגו הסביבה כלפי האסירים? מי הרוויח מקיום המחנה? אילו מניעים היו להתנהגות של קבוצות שונות? כיצד גורמים אישיים וקולקטיביים איפשרו לעבריינים לפעול? אנו דנים בשאלות אלו במסגרת תערוכה מיוחדת שתיפתח בשנת 2024. במקביל, אנו מפתחים במסגרת זו תוכנית חינוכית המיועדת במיוחד לקבוצות בעלות מקצועות בעלי חשיבות מערכתית: שוטרים, עורכי דין, מנהלים וחייילים.

סיור מחנכים ישראלים

מ-7 באפריל עד 14 באפריל אירחנו קבוצת מחנכים ישראלים, שעובדים בבתי ספר ובמוסדות

הארגון בונה גשרים וקשרים

שר המדע והתרבות ביוון טומלר ביקר בישראל

Bergen-Belsen Organization builds bridges and connections

Minister Thümler visits Israel

Björn Thümler, Minister of Science and Culture of Lower Saxony, visited Israel with his staff and a number of Landtag members, at the end of March 2022. Michael Fuerst, President of the Jewish communities in Lower Saxony accompanied him.

Minister Thümler demanded to include in his schedule in Israel a meeting with representatives of the Israeli Bergen-Belsen survivors' Organization. Indeed, such a meeting took place in an intimate and friendly atmosphere.

Thümler, 51, married to Christina and father of teenage Antonia, turned out to be a hearty and curious person. He spoke at length with the organization's former chairman, **Shraga Milstein** and his wife Ruth, and with current chair **Jochi Ritz-Olewski**.

The generation of survivors was represented in the conversation by our dedicated friend **Martha Flatto-Ladany**, who told about her experiences during the Holocaust. **Arie Olewski**, spokesman and member of the Organization's Board, who took part in the meeting, was busy in building bridges and connections with the representatives of the Minister's office.

Also sitting at the table were the director of the Minister's Office, the young and energetic **Moritz Dütemeyer**, as well as the Science Attaché at the German Embassy in Israel, **Ms. Barbara Seimetz**. Both showed great interest in the organization.

The meeting ended with promises of cooperation between the Minister's Office and the organization in Israel.

ביוון טומלר, שר המדע והתרבות של נידרזקסן, ביקר בישראל בסוף חודש מרס 2022, עם צוותו ומספר חברי הלאנדטאג (הפרלמנט) שם. עויד מיכאל פירסט, נשיא הקהילות היהודיות בנידרזקסן ליווה אותו בביקורו בארץ.

מימין: אריה אולבסקי, מיכאל פירסט, שרגא מילשטיין, השר ביוון טומלר, יוכי ריץ-אולבסקי, רות גניגר-מילשטיין ושני חברי לאנדטאג

from right: Arie Olewski, Michael Fürst, Shraga Milstein, Minister Björn Thümler, Jochi Ritz-Olewski, Ruth Ginegar-Milstein and two Landtag members

השר טומלר דרש לכלול בלוח הזמנים שלו בישראל מפגש עם נציגי ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן בישראל. ואכן, מפגש כזה התקיים באווירה קרובה וידידותית.

טומלר בן 51, נשוי לכריסטינה ואב לאנטוניה בת העשרה, התגלה כאדם לבבי וסקרן. הוא שוחח ממושכות עם היו"ר הקודם של הארגון, **שרגא מילשטיין** ורעייתו רות, ועם היו"ר הנוכחית **יוכי ריץ-אולבסקי**.

את דור הניצולים ייצגה בשיחה חברתנו המסורה **מרתה פלאטו-לדני**, שסיפרה על קורותיה בשואה. בפגישה השתתף גם חבר הנהלת הארגון והדובר **אריה אולבסקי**, שפיתח קשרים ובנה גשרים עם נציגי הלשכה והדוברות של השר טומלר.

ספגישה השתתפו גם מנהל לשכת השר, **מוריץ דוטמיייר** הצעיר והנמרץ, וכן נספחת המדע בשגרירות גרמניה בישראל, הגבי **ברברה סיימץ**, שגילו עניין רב בנושא הארגון.

המפגש הסתיים בהבטחות לשיתוף פעולה בין לשכת השר והארגון בישראל.

מרתה פלאטו-לדני עם חבר לאנדטאג

חברות וחברי ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן ישראל פעילים ב"זיכרון בסלון" 2022

יהודית ברקת

אימי **אסתר ויספיילר** מאוד פעילה בהנצחת השואה. השנה הרצתה במחנה חיל האוויר בתל נוף, ובאירועי "זיכרון בסלון" בגדרה, בבית הספר של נכדותיה. הנה תמונה מאירוע של מועדון רוטרי.

Yehudit Bareket

My mother **Esther Weisfeiler** is very active in commemorating the Holocaust. This year she lectured at the Tel Nof Air Force Camp, and at "Memory in the Living Room" events in Gedera, at her granddaughters' school. Here is a picture from the Rotary Club event.

דבי מורג

"זיכרון בסלון" בחברת EverC עם סיפור הישרדותו של אבי, **ישראל (שרולקה) שפייזמן**.

Debbie Morag

"Memory in the living room" at EverC company with the story of the survival of my father, **Israel (Srulke) Szpeisman**.

אורי זנקו

הייתה לי הזכות לארגן אירוע "זיכרון בסלון" לבנות ובני הנוער של "בית פרידמן להצלחה ומנהיגות" רעננה, בשיתוף עם ארגון שארית הפליטה ברגן-בלזן. **שרגא מילשטיין**, שהיה יו"ר הארגון והשתחרר במחנה ברגן-בלזן בגיל 12, סיפר לבני הנוער את סיפורו האישי.

לדור שלנו, שעדיין עומדת בפניו האפשרות לשמוע עדות חיה מהשואה, יש חובה להיחשף לעדויות הניצולים, להקשיב לסיפוריהם ולספר את הסיפור גם לדורות הבאים.

בעיניי, השואה, ובעקבותיה הקמת מדינת ישראל ועליית היהודים מהגלות, זה סיפור יציאת מצרים המודרנית, וכשם שאנו מצווים לקרוא את הגדת פסח ולספר את סיפור יציאת מצרים, כך אנו מחויבים לספר את סיפור השואה ולזכור עד כמה העצמאות שלנו כעם וכמדינה אינה מובנת מאליה ועד כמה אנו חייבים לשמור על מדינת ישראל.

Uri Zanco

I had the privilege of organizing a "Memory in the Living Room" event for the girls and youth of the "Friedman House for Success and Leadership" in Raanana, in cooperation with the She'erit HaPleita Organization Bergen-Belsen. **Shraga Milstein**, former chairman of the organization, who was liberated from Bergen-Belsen at the age of 12, volunteered to tell these youngsters his personal story. Our generation, which still has the opportunity to hear live testimony from the Holocaust, has a sacred duty to be exposed to the testimonies of the survivors, to listen to their stories and to tell the story to future generations, as well.

To me, the Holocaust, and the subsequent establishment of the State of Israel and the Aliyah (immigration) of the Jews from exile, is the modern story of the exodus from Egypt. Just as we are commanded to read the Passover Haggadah and tell the story of our ancient people's Exodus, so we must keep telling over and over the story of the Holocaust and realize how much our Independence today as people and as a state is not to be taken for granted and how much we must preserve the State of Israel.

Members of Bergen-Belsen Survivors Organization in Israel participate in "Memory in the Living Room" 2022

מרתה פלטו-לדני

תמונה מאחד ממפגשי "זיכרון בסלון" שעשיתי עד כה.

Martha Flatto-Ladany

Pictures from one of two "Memory in the living room" sessions I've done so far this year.

ענת ריבלין

סיפרתי את סיפורו של אבא שלי ומשפחתו לסגל מתי"א רן (מרכז תמיכה יישובי אזורי של רחובות ונס ציונה) של משרד החינוך. אבא שלי, **בצלאל קדמון** ז"ל (אז זיגורד קאופמן) הגיע לברגן-בלזן ב-1.8.1944 ויצא ממנו ב"רכבת האבודה" ב-7.4.1945. הוא ואחיו הצעיר מוישה ז"ל (אז נורברט קאופמן) שרדו.

אני מצרפת תמונה בה אני מספרת לראשונה את סיפורו של אבא.

Anat Rivlin

I've told the story of my father and his family to the staff of Tel Aviv Ran (Regional Community Support Center of Rehovot and Ness Ziona) of the Ministry of Education. My father, the late **Bezalel Kadmon** (then Sigurd Kaufman) arrived in Bergen-Belsen on 1 August, 1944 and left the camp on the "Lost Train" on April 7, 1945. He and his younger brother Moïshe (then Norbert Kaufman) survived.

I'm enclosing a picture in which I'm telling my father's story for the first time.

טובה וקס

מזה מספר שנים אני משתתפת בפרויקט "זיכרון בסלון", שבו אני מספרת את הסיפור של הוריי - "סיפור הרכבות": סיפור הנסיעות ברכבות ברחבי אוקראינה וברית המועצות, במסע בריחה מהגרמנים. השנה בערב יום השואה הזמנתי לבית משפחת **טוויג**, זוג צעיר ולו 3 בנות קטנות, הורים, אחים, אחיות ומספר חברות. את עדותי מלווה מצגת. המסע של הוריי עם שתי בנותיהם מסתיים במחנות העקורים אדמונט באוסטריה ואחרי זה ברגן-בלזן. האורחים שאלו שאלות וביקשו עוד פרטים וסיפורים. דו השיח שהתפתח בסיום הערב היה מאד מעניין. למחרת ביום השואה הזמנתי לחברת "**זאפ**". עובדי החברה ברובם אנשים צעירים שהאזינו לסיפור האישי שלי, שהתרכז בשנות ילדותי במחנה העקורים ברגן-בלזן. הגעתי לברגן-בלזן בסוף שנת 1946 בגיל שנתיים, והיינו במחנה עד אביב 1949. הסיפורים שלי מבוססים על תמונות שצולמו שם ועל הסיפורים של הוריי. בעדותי הדגשתי את כוח הרצון של הוריי להמשיך ולהיאבק להקמת חיים חדשים.

Tova Waks

For several years now, I have been participating in the "Memory in the Living Room" project, where I tell my parents' story - "The Story of the Trains": the story of train travel across Ukraine and the Soviet Union, on an escape from the Germans. This year on the eve of Holocaust Remembrance Day, I was invited to the **Twig** family home, a young couple with 3 little girls, parents, siblings, sisters and a number of friends. My testimony is accompanied by a presentation. My parents' journey with their two daughters ends in the Edmont DP camps in Austria, followed by Bergen-Belsen. Guests asked questions and asked for more details and stories. The dialogue that developed at the end of the evening was very interesting. The next day on Holocaust Day, I was invited to the **Zap** company. The company's employees are mostly young people who listened to my personal story, which was concentrated in my childhood years in the Bergen-Belsen DP camp. I arrived in Bergen-Belsen at the end of 1946 at the age of two, and we were in the camp until the spring of 1949. My stories are based on pictures taken there and my parents' stories. In my testimony I emphasized the willpower of my parents to continue to struggle to establish a new life.

דברים בטקס לציון 77 שנה לשחרור ברגן-בלזן

התמונות ותיעוד האודיו של המחנה הצפוף לחלוטין והעלוב, שתועדו על ידי צלמים וצוותי צילום בריטיים לאחר השחרור, שומרים את הזוועות של ברגן-בלזן חיות בתודעתנו כיום. אבל שום ארכיון, שום מסמך, שום סרט ושום ספר היסטוריה לא יכולים לספר את החוויות הכואבות כפי שהניצולים עצמם יכולים.

אחת מהן הייתה **דייר איבון קוך**, ששרדה את ברגן-בלזן בילדותה. בת למשפחה יהודית מהחלק הסלובקי של מה שהיה אז צ'כוסלובקיה, גורשה לברגן-בלזן ב-1944 בגיל עשר. דייר קוך לא חוותה במודע את שחרור המחנה כי הייתה חולה בטיפוס ובתרדמת. אבל היא שרדה ונמצאה שוב על ידי הוריה לאחר המלחמה. כשהייתה מעל גיל 70, היא מצאה את הכוח לדבר בפומבי על חוויותיה. היא עשתה זאת באירועים רבים. היה לה חשוב במיוחד לדבר עם צעירים. בסופו של דבר היא כתבה ספר על זיכרונות ילדותה. שם הספר "זוג כפפות" נלקח מזוג הכפפות שסרגה לה אסירה אחרת במחנה הריכוז ברגן-בלזן. איבון קוך שמרה על הכפפות האלה כל חייה. היום הן מוצגות בתערוכה באתר הזיכרון.

איבון קוך השתתפה באירועים רבים כאן בברגן-בלזן ובפרלמנט של מדינת נידרזקסן. היא סיפרה על התנאים והתקירות הלא אנושיות בתקופה הנאציונל-סוציאליסטית והזהירה בדחיפות מפני הסכנות הטוטליטריות בהווה ובעתיד. מפגשים איתה ועם ניצולים אחרים היו והינם בעלי ערך במיוחד ותמיד ריגשו אותי באופן אישי. הם מביאים הביתה את הסבל, האימה והפחד של האנשים במחנות בצורה עוצמתית ורגשית, וצורכים את הזיכרון שלהם עמוק במיוחד בתודעתנו. למרבה הצער, דייר קוך נפטרה השנה. היא אחת השורדות שאיבדנו בשנה האחרונה - את השמות של האחרים נשמע בהמשך. אנו מכבדים את זכרם של כולם.

יש לנו הזכות שעדיין נוכל לשמוע מהשורדים עצמם. זה נותן לנו אחריות להעביר את הסיפורים שלהם לדורות הבאים. יחד עם זאת, אנו יודעים שנדדקק לצורות זיכרון חדשות בעתיד. חשוב מתמיד שתהיה תרבות זיכרון שאינה קבועה בטקסים ובתהליכים, אך הופכת את הפשעים שבוצעו ואת גורלם של הנרדפים למוכנים מבחינה קוגניטיבית ורגשית גם לדורות הבאים. הכרת העובדות חיונית להתמודדות עם העבר. חשוב לא פחות לפתח תחושה של הבנה וחמלה כלפי מה שנעשה לאנשים בודדים ולמשפחות. היכולת לחוש אמפתיה כלפי הנפגעים חשובה להכרה בסבלם של הניצולים וצאצאיהם, וזו גם דרישה קריטית להסקת מסקנות מהעבר שיחולו על ההווה. אנחנו רוצים להמשיך להנציח בליבנו ובמוחנו גם בעתיד.

פעילות אתרי ההנצחה בנידרזקסן חיונית לעתיד הזיכרון. זה חשוב במיוחד, לא רק משום שקיומם הקונקרטי של האתרים לא מאפשר להכחיש את מה שקרה. אתרי ההנצחה מזכירים לאנשים את פשעי הנאצים; הם מבהירים, מתעדים ומעלים את המודעות. בין היתר, נערכו ועדיין נערכים ראינות וידאו עם ניצולים ועדי ראיינה נוספים. אלו מהווים מקור רב ערך לעבודה אקדמית, חינוכית ומוזיאולית, והם מרכיב מרכזי להנצחה עתידית. הם יאפשרו לדורות הבאים להתחקות אחר גורלם של אנשים

ברנד בוזמן

סגן נשיא הלאנדטאג בנידרזקסן

אני מתכבד לשאת דברים היום, בטקס זה לציון יום השנה ה-77 לשחרור מחנה הריכוז ברגן-בלזן. אני גם רוצה להעביר ברכות מנשיאת הפרלמנט הממלכתי, דייר אנדרטה, ומחברי הפרלמנט הממלכתי של נידרזקסן.

כשל מגיפת הקורונה המתמשכת, לצערנו אנו שוב יכולים להתכנס רק בקבוצה קטנה השנה. זה כואב במיוחד שהרוב המכריע של הניצולים לא יכול להיות כאן בברגן-בלזן היום בגלל הסיכון להידבקות. אני מקווה מאוד שיוכלו להצטרף אלינו באופן דיגיטלי מרחבי העולם כדי לקחת חלק בהנצחה הזו איתנו.

חיילים בריטים שחררו את מחנה הריכוז ברגן-בלזן ב-15 באפריל 1945. תמונות הזוועות שבהן נתקלו החיילים נראו ברחבי העולם. הם שחררו הלא, צער וזעם. בסך הכל מתו יותר מ-52,000 נשים, גברים וילדים במחנה הריכוז ברגן-בלזן. גם לאחר השחרור מתו אסירים רבים מהשפעות הרעב והמחלות במחנה. השם ברגן-בלזן בא לסמל את הפשעים הנוראים במחנות הריכוז הנאציונל-סוציאליסטים. היום אנו זוכרים את הגברים והנשים היהודים, שבטי הצוענים סינטי ורומא, חולים ונכים, ההומוסקסואלים

והמתנגדים הפוליטיים וכל השאר, שנחשבו ליריב על ידי הנאציונל-סוציאליסטים. הם היו קורבנות למעשי אלימות, רדיפה ורצח בלתי נתפסים. גם כ-20,000 שבויי מלחמה, רובם מברית המועצות לשעבר, מתו בברגן-בלזן. הזכרנו אותם קודם לכן בבית העלמין של השבויים. כולם היו בין מיליוני הנשים, הגברים והילדים, שנפלו קורבן לפשעים גרמניים בשם אידיאולוגיה לא אנושית. אנחנו יודעים ששום דבר לא יכול לפצות על הסבל שנגרם לאנשים האלה. אנחנו לא יכולים לבטל את מה שנעשה. אבל זו הייתה, היא כיום ותמיד תהיה חובתנו לשמור על זיכרון התקופה הנאציונל-סוציאליסטית. עלינו לדעת על המעשים הנוראים ולהכיר בקורבנות על מנת שתהיה לנו אפשרות ליצור במודע הווה ועתיד שונים. אף על פי שהבנים והבנות של הדורות שלאחר המלחמה אינם נושאים אשמה אישית ואינדיבידואלית, **יש לנו אחריות לעולם לא לשכוח.**

ככל שאירועי העבר מתרחקים, הזיכרון שלהם משתנה. כיום יש מעט מאוד עדי ראיינה, שיכולים לדווח על הזוועות מניסיונם.

ברגן-בלזן, 77 שנים לשחרור אריה אולבסקי

ב-8 במאי 2022 התקיים באתר המחנה לשעבר בגרמניה טקס מצומצם לציון 77 שנים לשחרור מברגן-בלזן. בטקס השתתפו סגן נשיא הלאנדטאג בנידרזקסן וידיד הארגון **ברנד בוזמן**, שר החינוך **גרנט הנדריק טונה**, נשיא הקהילות היהודיות **מיכאל פירסט**, מנכ"לית קרן ההנצחה של אתרי הזיכרון **דייר אלקה גריגלבסקי**, היו"ר החדש של המועצה הבינלאומית של אתרי הזיכרון בנידרזקסן ויליד מחנה העקורים יידינו **מנחם רוזנפט**, ועוד נציגי המועצה הבינלאומית, בהם גם אני כנציג ארגון ברגן-בלזן, ישראל ובתי **נועה אולבסקי**, שייצגה את הדור השלישי מישראל.

שמות הנפטרים ממשוחררי בלזן בישראל ובעולם הוקראו בציבור. הנחנו זרים של הארגון ליד האנדרטה הבינלאומית וליד המצבה היהודית, שם נשא דברים מרגשים מנחם רוזנפט ואחר כך אמרנו "קדיש" בציבור.

Bergen-Belsen 77th years of liberation

Arie Olewski

On May 8, 2022, the traditional ceremony was held at the site of the former camp in Germany to mark the 77th anniversary of the liberation from Bergen-Belsen. This year the ceremony was not open to the public and was attended only by officials including the Vice President of the Landtag in Lower Saxony and a dear friend of our organization **Bernd Busemann**, the Minister of Education **Grant Hendrik Tonne**, the President of the Jewish Communities **Michael Fürst**, the Director of the Memorial Foundation **Dr. Elke Griglewski**, the new Chairman of the International Council of Memorial Sites in Lower Saxony our friend **Menachem Rosensaft**, and other representatives of the International Council, including myself – representing Bergen-Belsen organization in Israel - and my youngest daughter **Noa Olewski**, who represented the third generation from Israel.

The names of the survivors who passed away last year in Israel and around the world were read to the public. We put wreaths on behalf of the Bergen-Belsen Israeli Organization at the main statue and at the Jewish monument, where Menachem Rosensaft gave a moving speech and then we said "Kaddish" in public.

ולהכיר באישיותם של יחידים בתוך מסה של אינספור קורבנות. זו אחת הדרכים להחזיר לקורבנות חלק מהכבוד שנגזל בכוונה על ידי הנאציזם-סוציאליסטים.

טקס ההנצחה בברגן-בלזן מתקיים השנה בתאריך בעל חשיבות היסטורית. ב-8 במאי 1945, ימים ספורים בלבד לאחר שחרור ברגן-בלזן, כבשו בעלות הברית את גרמניה הנאצית. בכך הופסק הסבל המיידי של אינספור אנשים. ה-8 במאי נותן לנו הזדמנות להתעמת עם הפשעים של התקופה הנאצית. יום השחרור הוא שאיפשר לנו לחיות היום בחופש ובדמוקרטיה. בעידן שבו קבוצות בימין הפוליטי הקיצוני מנסות בצורה בלתי מתקבלת על הדעת לערער את יסודות המדינה הדמוקרטית שלנו הן מחוץ לפרלמנטים והן בתוך הפרלמנטים שלנו, הניסיון ההיסטורי הזה גם מחייב אותנו לזכור ולהגן על הדמוקרטיה וזכויות האדם.

סופה של העריצות בגרמניה הביא את התקווה לשלום קבוע ביבשתנו. אבל לחרדתנו הגדולה, המלחמה חזרה למרכז אירופה לאחר 77 שנים. היא הביאה סבל מחריד, מוות והרס לאוקראינה ואילצה מיליוני אנשים לברוח מבתיהם - בעיקר נשים, ילדים ואנשים מבוגרים. ההתקפות המדווחות על מטרות אזרחיות והאסון ההומניטרי שהן גרמו הם בלתי נסבלים.

היינו בהלם במיוחד ממותו של ניצול השואה האוקראיני בוריס רומנצ'נקו. הוא מת כאשר ביתו בחרקוב הופגז. בוריס רומנצ'נקו חווה דברים איומים כאדם צעיר. בהיותו בן 16 הועבר לדורטמונד על ידי הצבא הגרמני ונאלץ לעבוד מתחת לפני האדמה. הוא ניסה להימלט אך נתפס. בינואר 1943 גורש למחנה הריכוז בוכנוולד. הוא גם נכלא במיטלבאו-דורה ובברגן-בלזן. מאוחר יותר הוא הקדיש עצמו לשימור הזיכרון של פשעי הנאצים. הוא היה סגן נשיא הוועד הבינלאומי של בוכנוולד-דורה ומחנות המשנה שלה באוקראינה.

זה מדאיג מאוד ש-77 שנים מאוחר יותר, ניצולים אוקראינים מהדיקטטורה הנאציזם-סוציאליסטית נהרגים במלחמת תוקפנות בלתי חוקית, ואחרים צריכים שוב לחשוש לחייהם. חווית השחרור מאלצת אותנו לא להישאר חסרי רחמים מול הסבל והמוות של אנשים באוקראינה, אלא לעשות כל שביכולתנו כדי להביא לסיומה של האלימות.

אני רוצה להודות למארגני האירועים היום על גישתם הרגישה למצב קשה מאוד זה. הם דאגו שהיום הזה לא ינוצל לרעה לתעמולה פוליטית ולדיסאינפורמציה. במקביל, אנו מנציחים כיום את כל קורבנות ברגן-בלזן, ללא קשר למוצאם. יום המפגשים וההרהורים שיתקיים כאן לאחר טקס הנצחה זה יהווה הזדמנות מתאימה להתמודדות עם סוגיה קשה זו.

גם 77 שנים לאחר שחרורה של ברגן-בלזן, שעות זיכרון כמו אלה חשובות ביותר כי הן שולחות מסר. מדובר ביצירת חברה של סובלנות, אנושיות ודו-קיום שליו. אל לנו לעולם לאפשר שוב רמיסת זכויות אדם ורדיפה ורצח של אנשים בגלל אמונתם הדתית או הפוליטית, מוצאם, נטייתם המינית או מוגבלותם.

לכן עלינו להישאר דרוכים וערניים מפני כל צורה של קיצוניות וטוטליטריות, כל צורה של חוסר סובלנות, אנטישמיות ושנאת זרים. מה שנדרש היום ובעתיד הוא האומץ להתבטא והנכונות לנקוט מלכתחילה עמדה נחרצת מול נטיות קיצוניות, ועלינו לעשות כל שביכולתנו להביא לסיומה של המלחמה באירופה.

תודה לכם על תשומת הלב!

(תמונות מהטקס ראו בשער האחורי)

אופן, היו עבור הייחודים הגרמנים די זרים. אבל החכמים בקהילה הגרמנית, כמו **נורברט פראגר**, היויר הוותיק, מנחה התפילה והחזן של הקהילה היהודית המאוחדת מאוחר יותר בהנובר, וכמה מהניצולים האחרים, כולל אבי **הלמוט פירסט** ז"ל, הכירו בפוטנציאל היהודי הגדול הזה, האנשים שנחטפו מבתיהם והועברו לעתיד לא ברור, שהביאו איתם יהדות שיהודי גרמניה בקושי יכלו לחוות, אם בכלל, מאז 1933. יתר על כן, ממילא היהודים הגרמנים היו יותר גרמנים מיהודים, והסימביוזה הגרמנית-יהודית המהוללת הייתה יותר גרמנית מאשר יהודית ולעיתים קרובות יותר מאולצת מאשר מרצון.

עד 1988 חיו במערב גרמניה כ-25,000 עד 28,000 יהודים, אותו מספר כל הזמן. בנידרזקסן היו כ-500 יהודים בשלושת המחוזות של הנובר (כ-350 איש), אוסנבריק (כ-100 איש) ובראונשווייג (כ-50 אנשים). הקהילות היהודיות בבראונשווייג ואוסנבריק ומקומות בגודל דומה ברחבי מערב

גרמניה נידונו למות לא רק בטווח הארוך, אלא בטווח הבינוני. מותו של מנהיג קהילה גרם לכך שהקהילה הזו תירדם לנצח אם לא יימצא יורש במהירות. לקהילות הבודדות בסדר גודל של הנובר ולקהילות הגדולות יותר כמו ברלין, פרנקפורט, דיסלדורף ומינכן, היו חיי קהילה חשובים יותר ממה שמספרן מרמז. הם שרדו וחיו את חייהם החדשים בשמחה מרובה בנשפים ובאירועים בקהילות היהודיות, שהשפיעו בצורה מרחיקת לכת על החברה העירונית. השיחת העיר בכל הערים בגלל התלהבותם, שמחתם וגם האורחים. אבל דבר אחד אי אפשר להכחיש למרות כל השמחה העולה על גדותיה: יהודי פולין בפרט, בין אם כבר התאזרחו ובין אם היו עדיין מצויידים בדרכוני חוץ בתור מה שמכונה "זרים חסרי בית", ישבו על "מזוודות ארוזות" גם בשנות ה-80. אנשים האמינו שהם חיים בגרמניה רק לזמן מוגבל ושאחרי שילדיהם יסיימו את בית הספר - שוב קמו משפחות, ורבים מבני הזוג התגיירו - הם יגרו לארה"ב או לישראל.

אבל המזוודות פורקו והונחו בעליית הגג או במרתף. עדיין היו הסתייגויות לגבי החיים העתידיים בארצם של הפושעים, והיו רבות כאלה, אבל מי שהחליט לגור בגרמניה היה צריך להיות מוכן לעלבונות מצד יהודים אחרים על כך שהוא באמת רוצה לחיות בגרמניה, אבל זה היה גם ברור שהחיים היהודיים יחזיקו מעמד רק בקהילות היהודיות הגדולות יותר.

אבל אנחנו היהודים חיים על ניסים והנס החדש הזה התחיל ב-1988. נס שקשור בעקיפין לאיחוד גרמניה. הנהגת מזרח גרמניה הזמינה את נשיא הקונגרס היהודי העולמי, **אדגר ברונפמן**. באמצעותו, יחסי הסחר עם ארה"ב היו אמורים להגיע לרמה חדשה. בין מזרח גרמניה לארה"ב, סעיף "האומה המועדפת ביותר" בחוק המסחרי, שהוסכם אחרת עם מדינות מערביות אחרות, לא היה קיים. ארה"ב שללה ממזרח גרמניה את הסעיף החשוב הזה לאור העובדה שמזרח גרמניה דחתה כל פיצויים ותשלומי פיצויים לגבי רכוש יהודי שהוחרם. הנהגת

עו"ד מיכאל פירסט

נשיא הקהילות היהודיות בנידרזקסן

השאלה הנצחית של יהודי התפוצות של "מה אני?", שאלה שנראתה קיומית עוד לפני השואה, נראית לי כבעלת חשיבות רבה ליחסים בין יהודים לגרמניה כיום: האם אני "יהודי גרמני" או האם אני "גרמני יהודי"? ומה ההבדל, אם יש כזה?

כיום שוב חיים בגרמניה כ-250,000 יהודים. מספר גבוה להפתיע בהתחשב בהתפתחות היהדות לאחר 1945 בארץ הפושעים וחמור מכך - בארץ המעשים. **ליאו בק**, הרב הגרמני הגדול האחרון ששרד את מחנה הריכוז טרזיינשטט, אמר בצדק שיהדות גרמניה לא תתקיים שוב. בק, שהיה המנהיג הרוחני של היהודים בגרמניה, חשב כמובן על יהדות חרבה ומחוסלת. במספרים עדיין לא דנו אז, אבל בק וכמה אחרים היו מודעים לכך שמספרם

של יהודי גרמניה השורדים קטן לאין שיעור. אלא אם כן היגרו לגרמניה בעבר, הרי שהם היו יהודים שנישאו לכן זוג נוצרי ולכן נמלטו ממכונת ההרג של הנאציזם-סוציאליסטים, כמו סבתי חני וילדיה. זה היה יותר צירוף מקרים ממה שתוכנן להם על ידי הנאציזם-סוציאליסטים.

היו אלה המעטים ששרדו את מחנות הריכוז, שנפגעו בנפשם, או אלה שהיגרו לפני כן והיו מוכנים לחזור. יהדות גרמניה למעשה לא הייתה קיימת יותר. האליטה האינטלקטואלית של היהודים בגרמניה עם מספרם הגדול של זוכי פרס נובל לא הייתה קיימת עוד. גרמניה לא רק איבדה את יהודיה, לא, גרמניה פגמה בעצמה באמצעות השמדת היהודים. אלה שנתרו היו אלה שהיו ברי מזל או שהיגרו לצפון אמריקה או לדרומה, לאפריקה או לישראל, שאז נקראה פלשתינה, עם תחושה מוקדמת אמיתית של מה שעתידי לבוא.

מה שבק כמובן לא יכול היה לחשוב עליו היו הניצולים ממחנות העקורים, מי שנקראו עקורים, ניצולי מחנות הריכוז המנוכרים ממולדתם, ששרדו את ברגן-בלזן, למשל.

מחנה העקורים בברגן-בלזן, כיום מחנה הצבא של נידרזקסן, היה מחנה העקורים הגדול ביותר בגרמניה, עיירה קטנה כמעט עצמאית עם ראש עיר משלה, מימשל משלה ובית חולים. כאן התחילו החיים החדשים של היהודים בגרמניה, שרובם היו מיהודי פולין. בנידרזקסן של היום, החיים היהודיים התפתחו מהר מאוד בעזרת ארגונים יהודיים זרים, במיוחד אמריקאים, במיוחד בהנובר. ערים כמו אוסנבריק, בראונשווייג ועיירות קטנות בודדות עוצבו על ידי יהודים שחזרו למולדתם.

הנובר הייתה ונתרה הקהילה היהודית הגדולה ביותר שעיצבה את החיים היהודיים לאחר המלחמה. הקהילה היהודית שלאחר המלחמה כללה בתחילה קהילה פולנית-יהודית גדולה וקהילה יהודית-גרמנית קטנה. שתי הקהילות הללו צמחו יחדיו. זה מאוד לא היה קל, כי "היהודים הפולנים", מי שנקראו יהודי-שטעטל, שהוריהם, אחיהם, אחיותיהם וילדיהם נרצחו באותו

מהן לא יכלו להתקיים עוד בטווח הבינוני, הפכו לקהילות בהנובר, אוסנבריק, בראונשווייג, גטינגן, בוקבורג, המלן, אולדנבורג, דטמנהורסט, הילדסהיים, צלה, ו-באד ננדורף, שהורכבו בעיקר - כ-90 אחוזים - מחברים מברית המועצות לשעבר. יש לנו קהילות חרדיות, שמרניות-מסורתיות, ליברליות, יש בתי הספר של תנועת חביד-ליובאוויטש מניו-יורק, יש אפילו קהילה בוכרית ספרדית בהנובר, שחבריה מגיעים מבוכרה (אוזבקיסטן) ומקיימים את מנהגיהם בבית הכנסת שלהם.

הנובר היא העיר בעלת המגוון היהודי הגדול ביותר בגרמניה בתחום הדתי עם שלוש קהילות יהודיות - אחת מסורתית-שמרנית עם כ-4500 חברים, הקהילה החמישית בגודלה בגרמניה; השנייה קהילה ליברלית עם כ-600 חברים, והשלישית ספרדית-בוכרית עם כ-300 חברים ותנועת חביד.

יותר יהודים חיים היום בהנובר ובאוסנבריק מאשר לפני 1933. הם חלק בלתי נפרד מהחברת העירונית שם. כבר ב-1984 חתמה ההתאחדות הממלכתית של הקהילות היהודיות של נידרוקסן את הסכם המדינה הראשון בגרמניה עם מדינה פדרלית, ואחריה עשו זאת מספר רב של התאחדויות ממלכתיות נוספת, והתאחדות המדינה הזו היא שותפה מוכרת לדיאלוג בחברה ובפוליטיקה. שוב צצה יהדות שיכולה להביט אל העתיד בבטחון רב...

האמנם? האם אני לא חושב יותר מדי חיובי? כן, אני חושב

חיובי, אבל לא הייתי קורא לזה אופטימי. אופטימיות היא יותר עניין של רגשות, אבל במחשבה רציונלית אני רואה את המשך התפתחות החיים היהודיים בגרמניה בצורה חיובית. יש לנו פוטנציאל גדול של ילדים ובני נוער יהודים, שאנחנו יכולים לבנות עליו. המצב הפוליטי הנוכחי בגרמניה מדאיג אותי כדמוקרטי, פחות מאשר כיהודי. תמיד ובכל מקום הייתה אנטישמיות, לפעמים יותר, לפעמים פחות, אבל אני גם לא צריך לעורר אנטישמיות, לחזק אותה יותר ממה שהיא באמת באמצעות חזרה מתמדת. יש לנו יחסים מצוינים עם קהילות הדת האחרות, עם הקהילה הפלסטינית, עם המוסלמים. אנו משרתים בצבא הגרמני (בונדסוור), כמו גם

מיכאל פירסט ובת-זוגו קלאודיה עם יוכי ריץ ואריה אולבסקי

בפרלמנטים של המדינות, יהודים הם ראשי ערים וניתן למצוא אותם במוסדות לאומיים ובינלאומיים רבים.

אנחנו כבר לא יושבים על "מזוודות ארוזות", אבל בגלל המצב הפוליטי בכל המדינות אנחנו מנצלים את ההזדמנות לראות איפה המזוודות הריקות.

והתשובה לשאלה הראשונית שלי?

אני גרמני ויהודי - הכל תלוי בהקשר!

האירגון בישראל מכרך את מיכאל פירסט ליובל ה-75 שלו.

מזרח גרמניה האמינה כעת שהיא יכולה לשנות משהו בעזרת היהודים. לברונפמן הובטח תשלומי פיזיים של 40 מיליון אוסטמרק, שהיו חסרי ערך בינלאומית, אבל מה שהיה הרבה יותר משמעותי מנקודת המבט של היום הוא ש-5,000 יהודים רוסים סובייטים יכלו לעבור כעת למזרח גרמניה, אשר מחשש מתנועת "פמיאטי" הימנית ברפובליקה הסובייטית, רצו לעזוב את מולדתם. האירועים התגלגלו במהירות.

במקביל להגירתם של פליטים אלו למזרח גרמניה (עד אז היו אולי 200 או 300 יהודים במזרח גרמניה), הגיעה שעת האיחוד מחדש, פתיחת הגבול הגרמני, בתחילה מה שנקרא "הגבול הירוק". 5,000 יהודים סובייטים-רוסים שמו לב שאין עוד חיים יהודיים במזרח גרמניה והם המשיכו למערב גרמניה, בעיקר לברלין, הנובר ונירנברג, שהיו הערים המועדפות בשל מיקומן על "הגבול הירוק". וכאן מתחיל "הנס היהודי" הזה. מ-25,000 עד ל-28,000 יהודים הם הפכו ל-250,000 עד היום, משום ש-5,000 אזרחי מזרח גרמניה היהודים ה"חדשים" הלכו בעקבות אחרים, תחילה בתהליך לא מסודר, אחר כך בתהליך הסדור של מה שנקרא "פליטי מכסה", תהליך שחל בעבר על הפליטים מצוילה - בגלל רדיפה פוליטית תחת משטר פינושה - ובהמשך הוחל על "אנשי הסיירות" הווייטנאמיים עם 30,000 פליטים. אבל היה כלל ברור מאוד לאגודות יהודיות: ציפינו והצלחנו לאכוף שלא יהיו תנאים לפליטים הרוסים הסובייטים שהגיעו. עבורנו, זה

היה התנאי הבסיסי לתקשורת עם ממשלות המדינה והממשלה הפדרלית. בנידרזקסן היינו מחלוצי המשא ומתן הזה עם ממשלת המדינה באותה תקופה, ואני זוכר כל שיחה במשרד הפנים או במשרד לענייני המועצה הפדרלית.

אולם, תנועת הפליטים הזו, ויש לציין זאת בבירור, לא הייתה קשורה למה שנקרא "רוסים-גרמנים". היהודים לא היו רוסים-גרמנים, הם היו "יהודים" וכונו כך בדרכוני הפנים הרוסיים. באחוזים, סקסוניה התחתונה הרוויחה הכי הרבה מאשר הערים הקיימות במערב גרמניה. כ-500 חברי הקהילה גדלו לכ-8,000 יום, שהתמקמו בקהילות היהודיות. שלוש קהילות, ששתיים

זה הניצחון של הורינו

תמר גלבע

ערב יום השואה 2022.

אני עם נעמה, נכדתי, במכונית. אני תוהה איך לתווך לה את הזוועות שעברו סבא וסבתא מבלי לפגוע בנשמתה הצעירה והעדינה.

ואז קראתי: "נעמה, את הניצחון!" עיניה התכולות נפערות מולי בסימני שאלה.

אמרתי: "סבא וסבתא תמיד אמרו שאנחנו וילדינו ונכדינו זה הניצחון."

עם פרוץ המלחמה משפחותיהם מנו נפשות רבות, סבים וסבתות, אחים ואחיות, דודים ודודות. המלחמה הסתיימה והם נותרו עם כנפיים שבורות ומשפחות מדוללות. סבא וילק וסבתא רוינה, הוריי, התחתנו בברגן-בלזן ובחתונה היו רק חברים. לא היה אף בן משפחה שילווה אותם לחופה. השניים עלו לישראל ופה הקימו משפחה ענפה ומכובדת: שתי בנות, שישה נכדים ושבעה-עשר נינים. את המשפט "זה הניצחון" המתייחס למשפחות שהקימו ניצולי שואה, אני שומעת כל השנים מניצולים רבים.

הסיפור שלי עם נכדתי נעמה פוגש אותי עם הרהורי ומחשבותיי לגבי תפקידינו - בני הדור השני, השלישי וגם בני הדור הרביעי הבוגרים. שהרינו כולנו מצויים להמשיך ולספר את "ציאת מצריים" של המאה ה-20.

אני מציעה שאחד הכיוונים במפגשינו יתמקד באותו הניצחון. את ההשראה לרעיון זה קיבלתי בתערוכת צילומים "משפחה אחת" שהתארכה במוזיאון תל-אביב לפני מספר שנים. התערוכה של הצלמת הישראלית ורדי כהנא הרשימה אותי מאוד ונצרכה בלוח לבי. כפתח התערוכה הוצב צילום של שלוש אחיות (אם הצלמת ושתי דודותיה) כשהן חושפות מול המצלמה את המספר שקועקע על זרועותיהן באושוויץ.

התערוכה ממשיכה לספר לנו את ה"ניצחון" של שלוש האחיות. חלק מניצחונותיהן נמצא בארץ וחלק לא, הם בעיר ובקיבוץ, בתוך הקו הירוק ומחוץ לקו הירוק, הם דתיים וחילוניים והם שמאל וימין.

אז איך זה פוגש אותנו?

אני מציעה שבחלק מהמפגשים שלנו אנשים יציגו את ה"ניצחונות" של הוריהם בכל דרך שיבחרו. אני מוכנה לעזור לכל מי שירים את הכפפה.

תמר היא בתם של זאב (וילק) ורחל (רוינה) פישלר זיכרונם לברכה

פרסום הספר "הלילה" באנגלית ב-1960 הביא לגל של התעניינות ציבורית בארצות-הברית בניצול השואה - המחבר והסופר אלי ויזל, אשר תוכן ספרו חדר תחילה לנשמותיהם של רבבות ניצולי השואה שחיו בארה"ב. ויזל, שהיה באותם ימים נציג וכתב "ידיעות אחרונות" בארה"ב כבש לאט, ובמידה רבה בזכות סיפרו, את מקומו בציבוריות האמריקאית והיה למרואיין מרכזי בכל הקשור לעולם היהודי ולשואה בעיתונות הכתובה ובתחנות הטלוויזיה והרדיו מחוץ אל חוץ. עובדה זו לא נסתרה מיוסף-יוסל רוזנצפט, שעמד בראש ארגון ניצולי ברגן-בלזן בארה"ב. הקשרים האישיים בין ויזל, ניצול אושוויץ ובוכנוולד, לרוזנצפט, ניצול ברגן-בלזן, עלו בראשיתם על שרטון ויצרו אצל ויזל עוינות לאיש. אלא שהתעקשותו של סם בלוך ליישר את ההדורים הביאה לכך שויזל נאות לקבל את הזמנתו של רוזנצפט ולהצטרף למשלחת ניצולים שיצאה לביקור במחנה ברגן-בלזן. לאחר הביקור פירסם ויזל את רשמיו בעיתון "ידיעות אחרונות", בעיתון היידי "פארווערטס" ובמגזין המעולה של "הדסה".

ד"ר יואל רפל, מייסד ומנהל ארכיון אלי ויזל

זיכרון בברגן-בלזן

אלי ויזל

גשם החל לרדת. הרוח פילחה אותנו עד לשד העצמות. אבל לא היינו מודעים למזג האוויר. לו העננים היו בוערים לא היינו שמים לב.

"הנה זה", אמר מישהו, אך לא הסביר מה יש כאן. לא היה צורך בהסבר. לא היה מה להסביר ואף אחד לא ביקש תשובות. לא היה מה להבין כאן. אין מה להבין.

שמעיהו (סם) בלוך, שהגיע מניו יורק, הביט ישר קדימה. פניו לבנים כגיר, עיניו רואות דברים נסתרים ממני. רציתי לשאול אותו משהו אבל שכחתי מה זה. טוב ששכחתי.

יצחק אייזנברג, שהגיע מדטרויט, שוטט קדימה לאט מאוד, מחפש משהו או מישהו, אולי לעצמו. הוא הניד בראשו בחוסר אמון או במחאה. למי הוא אמר לא? אני לא יודע. אולי טוב שאני לא יודע.

והיו בני לוויה שלהם. **קלרה זילברניק** משיקגו נותרה ללא נייע, בוכה. **הגנרל גלין-יוז**, משחרר המחנה, נגע בעדינות בזרועה של אשתו כאילו שאל "את זוכרת?" **ברל לאופר**, ציוני ותיק מטורונטו, שעבר באחד-עשר מחנות ריכוז אך עדיין שמר על אמונתו החסידית בכל כוחה וטהרה, הוביל את בנו הצעיר לבית הקברות הקטן. "מתישוהו אספר לך על אחי", אמר. אחיו נפטר ימים ספורים לאחר השחרור והיה מהראשונים שנקברו על פי הטקס היהודי.

והנתונים החקוקים על השלטים. "אסור להאמין להם", אמרו הניצולים שוב ושוב. "אסור לקבל אותם כעובדות; המספרים משקרים".

כמובן שהם כן. הגרמנים שהקימו את המצבות הללו לא היו מודאגים יתר על המידה בקשר לאמת או לעובדות. הם בחרו להיות "שמרניים" בהערכות שלהם. כמו כן הם בחרו בנחות שלא להזכיר ממה הקורבנות מתו. אפשר למצוא רק בקושי - אם בכלל - משפט המזהה את הרוצחים. אולי הדורות הבאים יחשבו שאנשים מתו כאן מרעב, מגיפה, אסונות טבע.

יתר על כן, מי יודע אם בעתיד מישהו יבוא לכאן כדי להתעמת עם העבר? האם יישאר משהו מהמקום הזה?

הנוף מסביב יפהפה להפליא. באופן כללי הגרמנים גילו כשרון לביטוי רומנטי, אפילו בזוועותיהם. הם תמיד הסתכלו על המוות כעל מושג אסתטי, לא אתי. לפיכך, הם ביקשו למקם את מחנות ההשמדה בתוך האזורים היפים ביותר בארצם. בוכנוולד, למשל, הוקם בלב יער תורנינג המפורסם, שאין שני לו בפאר המדהים שלו.

מי יודע? ייתכן שאוהבים עוד יבואו לכאן בימי ראשון מהנובר ומהמבורג הסמוכות לטייל בשבילים הרחבים של ברגן-בלזן, אף אחד מהם לא יעצור לרגע לומר "הנה זה, הנה זה היה", או "זה קרה לפני כל כך הרבה שנים".

לפי לוח השנה, זה היה חודש יולי. מדוע אם כן היה כל כך קר מבפנים ומבחוץ? האם גם לוח השנה השתגע?

התקרבתנו לתחנה האחרונה. עמדנו מול אנדרטת הזיכרון הענקית שהוקמה לזכר הנספים בכללן. יהודים ולא יהודים כאחד. אנשי אבן מול מילים מגולפות באבן. מילים הכתובות בכל השפות המוכרות בעולם - מילים ברוסית, צרפתית, נורווגית, הולנדית, אנגלית, יידיש, עברית. ניסיתי לקרוא כמה מהן אך נכשלתי. קווים וסימנים טושטשו ויצרו איזו שפה לא ידועה המדוברת אולי רק על ידי המתים. מי יודע, אולי השפה עצמה נקברה כאן.

שמעיהו בלוך פנה אלי ואמר: "אתה מבין? זה כאן". לא הבנתי אבל ידעתי שזה שם. בהמשך, יצחק אייזנברג עדיין אמר לא למישהו שלא יכולתי לראות, למישהו שלעולם לא אראה. מאחוריו נשכה אשה את שפתיה.

לרגע נתפס בי החשש שאחד הגברים ירצה לנאום. לא. בלי הספדים, בלי מילות פרידה. כולם שתקו, ונראה היה שהשתיקה לעולם לא תופר, שאיש לא יעז להזכיר למתים שחלקם נשארו בחיים.

כמה זמן עבר מאז שעמדנו שם לראשונה ללא ניע ואילם? חמש דקות או עשרים שנה? שניהם.

כולם חיכו לסימן. אני מרים את עיניי למעלה, לעבר העננים, כאילו מחפש את מי שברא את העולם כדי שישכון בו כשומר בית קברות בודד. אבל מלמעלה ומלמטה לא בא קול, שום תשובה. בית הקברות היה שם; רק השומר היה חסר.

לבסוף, יוסף רוזנצפט התנער כאילו התעורר מסיוט והחל לומר קדיש, במלמול. ואף אחד לא הגיב, אמן. לא היה מי שיגיב, אמן. כולם היו יתומים; כולם היו מקדשים את שמו. ואולי גם המתים קראו קדיש, כדי שלא יצטרכו לענות, אמן.

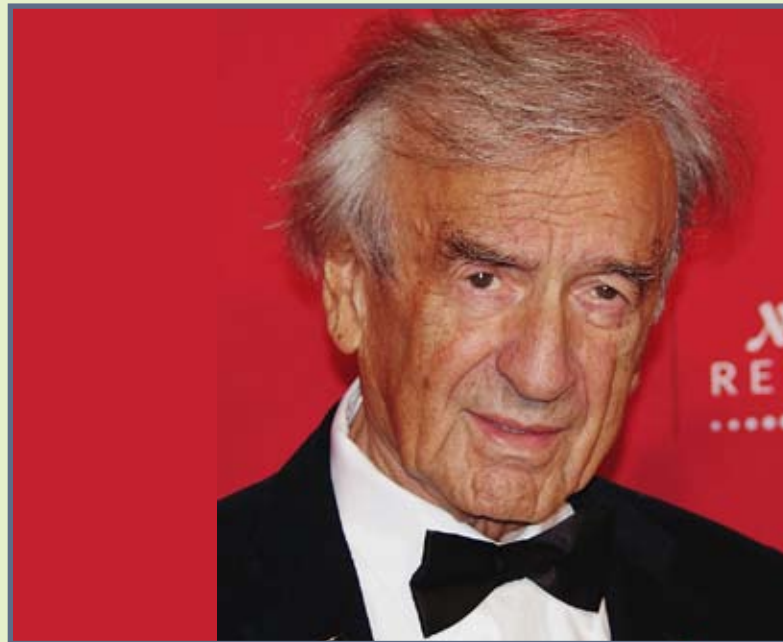
הגשם ירד. הקור צרב את הגוף בצורה עזה יותר מאשר קודם, הקפיא את הלב ואת הזיכרון. יצאנו מהמחנה. אף אחד לא הוציא מילה. נפרדנו מאלה שנשארו מאחור, מאלו שננטשו. שתקנו כאילו מתביישים, כאילו חטאנו להם - לעצמנו.

כן, זה קרה לפני עשרים שנה. ואין מה להסביר. ואין מי שיבין.

הצטרפתי לאנשים האלה בפריז, שם התארגנה הקבוצה. בדרך שוחחנו, החלפנו זיכרונות והתקרבתנו. ובכל זאת, בשלב מסוים הרגשתי פתאום שאני לא מכיר אותם, שאיבדתי אותם איפשהו בצומת דרכים לא ידוע. כאן, בברגן-בלזן, הם הגיעו לאופק משלהם, לבדידות האולטימטיבית שלהם. הנה, ביום גשום זה, הם חזרו עשרים שנה אחורה ובמקביל הזדקנו בעשרים שנה.

השמים הפכו מאיימים יותר ויותר, ונראה היה שכל הדרכים הובילו שוב לברגן-בלזן, בדיוק כפי שעשו אז. אבל אז הובילו את היהודים לטבח. כעת הם הגיעו נידונים לחיים, כבני חורין, עולי רגל. מקרוב ומרחוק הם הגיעו, מברוקלין ומשיקגו, מארגנטינה וקנדה. זה לא משנה מאיפה הם באו. חוקי הגיאוגרפיה יחד עם כל שאר חוקי האדם בוטלו במקום הזה, בדיוק כפי שהיו אז, אלא שאז נאלצו היהודים להשיל את עברם ולשכוח הכל. עכשיו הם התאמצו לזכור. אפילו לא להזכיר לאחרים, פשוט לזכור.

החבורה כללה עשרים איש. בראשה עמד **יוסף רוזנצפט**, נשיא הפדרציה העולמית של ניצולי ברגן-בלזן. מפריז טסו לדיסלדורף, המשיכו ברכבת להנובר, ומשם נסעו במכונית לאתר ההנצחה.

מוזר: פעם חשבתי שבוודאי בדור הזה לא ימצא יהודי אחד שלא נכנס, וולו לשעה בלבד, לתחומי מחנה ריכוז. טעיתי. רק מי שהגיע משם חוזר לשם. האחרים מפחדים ומעדיפים לפחד מרחוק.

היינו רטובים וקרים ורועדים - אז מה? הגשם לא יכול היה לעצור אותנו מלטייל במחנה, כיום אתר היסטורי, ומוזיאון עם אנדרטאות ושלטים וכתובות למרגלות אינספור גבעות. "כאן נקברו 10,000 איש". "כאן נקברו 5,000 איש". כאן 1,000, 1,700, 2,000, 500. הרגליים שלי סירבו להתקדם כדי לא לדרוך על גופות. חמישים עד שבעים אלף יהודים מתו כאן. מדי פעם מתגלה קבר אחים חדש.

איכשהו הרגשתי שזה לא ייגמר לעולם, שמלחמת החיים והמתים תימשך כאן עד קץ הימים, יחד עם מלחמת המילים ומשמעותן.

מבטי נפל על שלט ותחושה מוזרה של הכרת תודה עלתה בי. "כאן קבורים מאה וכמה אנשים". רק מאה וקצת. תודה לאל. פתאום קפאתי באימה. האם השתגעתי? מאה יהודים נטבחו כאן וכל מה שיכולתי לומר זה "תודה לאל"? "אם המספרים נכונים, זה מוכיח שהאלים טועים", אמר סופר צרפתי מפורסם שדיבר על השואה.

יחד עם **נורברט וולהיים**, סם בלוך, בני הזוג זילברניק, **יעקב בירנבאום** - כולם חברי הוועד היהודי המרכזי בכללן - שוטטתי מקרב לקרב, מגבעה לגבעה וקראתי בפעם האלף את האותיות

מגזין הדסה, ספטמבר 1965

ד"ר אלקה גריגלבסקי מתארכת בארגון בישראל

כשהתנדבה בישראל במסגרת ארגון גרמני - אך את דבריה נשאה בשפה האנגלית, ומתרגמת מיומנת תרגמה אותם לעברית והעבירה לאוזנה הקשובה של אלקה, בתרגום סימולטני, את מה שנאמר בעברית.

מסתבר שגם אנחנו, משפחות הניצולים, וגם ד"ר גריגלבסקי והצוות שלה בגרמניה, מתלבטים בסוגייה של שימור זיכרון השואה בפרספקטיבה של זמן. כלומר, איך לשמר את הזיכרון כך שיהיה רלוונטי ועדכני גם כיום, במרחק היסטורי של 77 שנים מאז שחרור מחנה ברנ-בלזן, מרחק של זמן, שמטבע הדברים עוד יתרחב.

במפגש המרתק הועלו רעיונות מעניינים לגבי פעילות משותפת של הארגון והקרן בעתיד. בין הרעיונות שעלו: תרגום של ספרים שנכתבו על ידי בני הדור הראשון והשני והפצתם, כך שיהיו נגישים בעברית, גרמנית ואנגלית; התאמת ערכי הזיכרון לדור הצעיר באמצעות הנגשת תוכן בערוצים דיגיטליים; הרחבת ההשתתפות של חברי הארגון במיזמים כמו "זיכרון בסלון" - בשנים האחרונות **רחל רובין** ו**שרגא מילשטיין** עשו זאת מטעם הארגון; קיום סדנאות ייעודיות ללימוד סיפור אישי מהשואה בגוף ראשון לבני הדור הבאים.

חברותינו בנות הדור הראשון **פנינה רבר**, **יוכבד רוזנבלום**, **רחל רובין**, **אסתר וייספילר**, **חנה שופר ומרתה פלאטו-לדני** כיבדו אותנו בנוכחותן ובדבריהן המרגשים. כמו כן חיממו את הלב בני הדור השני, השלישי והרביעי, שהציעו כיצד להנגיש את נושא הזיכרון בשפה ובכלים הפונים לדור הצעיר ומתאימים לו. אנו מודים לכל מי שהגיעו ממקומות שונים בארץ כדי לכבד את האורחת ואותנו.

הקייטרינג הטעים לכבוד חג הפורים השלים את חוויית האירוע. תודה לחברנו **איציק רובין** על התמונות באתר הפייסבוק של הארגון.

הנה שתי תגובות מיידיות:

"ליוכי, אריה, תמי והחברים המארגנים. הייתה פגישה מרגשת ובונה. תודה רבה **מיוסי ומריקי וולפוביץ-זאבי**".

"היה כנס מעניין וחשוב בצורה בלתי רגילה. **גבי רון**".

הנהלת הארגון מתכוונת להציע גם בעתיד תכנים מעניינים ומסקרנים למפגשים הבאים, שיתנו מענה למגוון הגילאים של הנוכחים. אנו מצפים להגעתם של חברים נוספים למפגשים הבאים, ומוכנים לשמוע רעיונות גם מהחברות והחברים שנבצר מהם להגיע.

ב-11 במרס 2022 קיימנו מפגש מיוחד לרגל ביקורה בישראל של **ד"ר אלקה גריגלבסקי**, המנכ"לית החדשה של קרן אתרי הזיכרון בנידרזקסן ושל אתר הזיכרון ברנ-בלזן. היא הגיעה לישראל במיוחד כדי לפגוש את חברות וחברי הארגון ולשוחח איתנו ישירות. הצטרף אליה בעלה **מרקוס**, היסטוריון. למפגש הקבוצתי קדם מפגש אישי עם חברי הנהלת הארגון, שמלבד

הכירות אישית, דן בבעיות חשובות העומדות על הפרק הן בארגון והן בקרן.

אלקה גריגלבסקי, אשת חינוך במקור, התגלתה כאישה צנועה, חמה וחכמה, שהסבירה לעשרות הנוכחים, שבדשו את מרכז החינוך במוזיאון תל אביב, על תפקידה ופעילותה, והביעה את כוונותיה הכנות להקשיב לנו ולשתף עימנו פעולה.

המפגש היה מרתק, מרגש ונכנס ללבבות כל המשתתפים בו; כאשר מדברים על "דיבור בנובה העיניים", מתכוונים למפגש מסוג זה. בחוץ שרר אמנם מזג אוויר קר וסוער במיוחד, אך בתוך האולם היה חם תרתי משמע בגלל הדברים הרגישים והמרגשים שנאמרו ע"י ד"ר גריגלבסקי והחברים והחברות בני ארבעה דורות. המיקרופון עבר בין הנוכחים, אשר דיברו ממקום עמוק בלב ואנשים הקשיבו לדוברים בקשב רב.

אלקה אמנם יודעת לפטפט קצת בעברית - שריד מן העבר

Dr. Elke Gryglewski visits Israel and meets BB members

On March 11, 2022, we held a special meeting on the occasion of the visit to Israel of **Dr. Elke Gryglewski**, the new CEO of the Niedersachsen Memorial Sites Foundation and the Bergen-Belsen Memorial Site. She came to Israel especially to meet the members of our organization and talk to us personally. She was accompanied by her husband **Marcus**. A day before the general meeting, we had an intimate personal meeting with our Board giving us a chance to know each other and discuss important mutual issues.

Elke Gryglewski, originally a specialist in education, turned out to be a modest, warm and smart woman. She explained to the dozens members, who filled the Alexander center at the Tel Aviv Museum, about her role and activities, and expressed her sincere intentions to listen to us and cooperate with us.

The meeting was fascinating and extremely interesting and captured the hearts of all participants; when we talk about "talking at eye level", we refer to such a meeting. It was very cold and windy outside, but inside the hall it was literally hot because of the sensitive and moving words said by Dr. Gryglewski and of all our members, including 2nd, 3rd and 4th generations.

Although Elke can chat a little in Hebrew – from the time when she volunteered in Israel as part of a German organization - she spoke in English, and a skilled translator translated simultaneously to her and to the public.

It turns out that us, the families of the survivors, as well as Dr. Gryglewski and her staff in Germany, are debating on the issue of preserving the memory of the Holocaust in the perspective of time. That is, how to preserve the memory so to keep it relevant and up to date today, at a distance of time, which naturally will expand further.

In the fascinating meeting, interesting ideas were raised regarding the joint activities of the organization and the foundation in the future. Among the ideas that came up: translation of books written by the first and second generations and their distribution so that they would be accessible in Hebrew, German and English; Adapting memory values to the younger generation by making content accessible through digital channels; Expanding the participation of the organization's members in projects such as "Memory in the Living Room" (**Rachel Rubin** and **Shraga Milstein** have done so on behalf of

the organization); Conducting workshops teaching the next generations how to tell a personal story from the Holocaust in first person.

Our members of the first generation **Prina Raber**, **Yocheved Rosenblum**, **Rachel Rubin**, **Esther Weissfieler**, **Hannah Shofar** and **Martha Flatto-Ladany** honored us with their presence and their moving words. It was very important to listen to the second, third and fourth generations, who suggested how to approach the subject of keeping the memory, in "a language" and means which would appeal to the younger generations.

The delicious catering for Purim completed the event. Thanks to our friend **Itzik Rubin** for the photos he presented on the organization's Facebook page. We thank everyone who came from distant parts of the country to honor the guest and us.

Here are two immediate responses:

"Jochi, Arie, Tammy and the organizing members. It was an exciting and constructive meeting. Thank you very much from **Yossi and Riki Wolfowitz-Zeevi**."

"It was an interesting and unusually important conference. **Gabi Ron**."

The organization's board intends to offer interesting and challenging content for future meetings, trying to address and answer to the variety of ages of participants. We look forward to more members coming to the next meetings, and are willing to hear ideas also from members who were unable to attend.

Festive gathering to mark the 77th anniversary of the liberation of Bergen-Belsen

Sarah Golandsky

Every year we solemnly celebrate the happy day of liberation of Bergen-Belsen concentration camp at the end of 6 years of horror of the Holocaust.

Covid 19, which befell us and the whole world, prevented us from meeting; therefore this year's gathering was expected to be extremely special.

120 members of the organization and their families came again from all over, for a meeting that was all about friendship, brotherhood, joy and personal memories, emphasizing the importance of passing on the memory to future generations.

The meeting took place at the "ANNU" Museum - the Museum of the Jewish People for Jewish Culture and Art, which tells the story of the Jewish people in a unique and inspiring way by means of exhibitions, lectures, touchable screens which make the visitor part of the story and more. We choose this location on purpose particularly this time: The concept of this museum and its connection to the history of the Jewish people emphasizes strongly the connection of the survivors of the Holocaust and their Resurrection, to the Jewish history.

Grandparents, parents, children, grandchildren and great-grandchildren - camp survivors and their descendants gathered at the museum as an overwhelming response to those who wanted to destroy us: the people of Israel live and exist in Israel and in the Diaspora.

After a tour in the museum, where everyone felt a desire to look once again into all the exhibits, the ceremonial part of our meeting began. We were all seated around tables set beautifully and fine refreshments.

Jochi Ritz-Olewski, chair of the organization, opened with greetings to those present and a review of our recent activities. Afterwards we had our traditional lightening of 6 candles on behalf of the 6 millions perished. Jochevet Rosenblum, Pnina Raber, Prof. Shaul Ladany and Lola Berman lit the first 4 candles. I was honored to light the 5th candle: Sarah Golandsky, daughter of Zippora and Chaim

Posloshny, whose memory is blessed, second generation, born at Bergen-Belsen DP camp.

The third generation lighted a sixth candle, represented by Inbar Almagor, daughter of our friend Tamar Gilboa and grand-daughter of Zeev Fishler.

Everybody was listening with great attention and interest, to the stories of Prof. Shaul Ladani, Pnina Raber, Lola Berman and Aharon Reich of their memories from their stay in the terrible camp as human shadows, sick and hungry, until they were liberated by the British, and finally restored their lives among their families in Israel. Mika Vezler, daughter of Helena Hamermash, survivor of Bergen-Belsen, told the story of her mother and quoted from her book, issued recently.

Ita Asif gave the last survivors' testimonies. Her story was recorded by a German journalist. A Canadian TV crew was also present and photographed Prof. Shaul Ladani.

מפגש חגיגי לציון 77 שנים לשיחרור ברגן-בלזן

שרה גולנדסקי

מדי שנה אנו מציינים חגיגת את שמחת השחרור בתום שש שנות הזוועה. מגפת הקורונה, שפקדה אותנו ואת העולם כולו, מנעה מאיתנו להיפגש כהרגלנו, ולכן המפגש השנה היה צפוי להיות מיוחד מהרגיל.

יותר ממאה חברי הארגון ובני משפחותיהם התכנסו שוב למפגש שכולו רעות, אחווה ושמחה, העלאת זיכרונות אישיים והדגשת החשיבות של העברת הזיכרון לדורות הבאים.

המפגש התקיים במוזיאון "אנו" - מוזיאון העם היהודי לתרבות ואמנות יהודית, המספר את סיפורו של העם היהודי בצורה ייחודית ומעוררת השראה באמצעות תערוכות, הרצאות, סדרות ועוד. לא במקרה נבחר המיקום הפעם - החיבור להיסטוריה של העם היהודי שבאה לידי ביטוי מובהק במוזיאון "אנו", מדגיש ביתר שאת את החיבור של ניצולי השואה והתקומה להיסטוריה היהודית.

סבים וסבתות, הורים, ילדים, נכדים ונכיות - ניצולי המחנה וצאצאיהם התכנסו במוזיאון כתשובה מוחצת לאלה שרצו בהשמדת עמנו, אך עם ישראל חי וקיים בארץ ובתפוצות.

לאחר הסיור במוזיאון, שבו חשו כולם ברצון לשוב ולהתעמק בכל המוצגים, החל החלק הטקסי של פגישתנו מסביב לשולחנות ערוכים ובכיבוד משובח.

יוכי ריץ אולבסקי, יו"ר הארגון, פתחה בברכה לנוכחים ובסקירת הפעילות בתקופה האחרונה.

לאחר מכן הוזמנו חברינו בני הדור הראשון ניצולי מחנה ברגן-בלזן: **יוכבד רוזנבלום**, **פנינה רבר**, **פרופי שאול לדני**, **ו-לולה ברמן** להדליק 4 מ-6 נרות הזיכרון ולספר על יום השחרור. בהדלקת הנר החמישי התכבדתי אני, שרה גולנדסקי, בתם של **ציפורה וחיים פוסלושני** זכרם לברכה, דור שני וילדת מחנה העקורים ברגן-בלזן. את בני הדור השלישי ייצגה בהדלקת נר ששי **ענבר אלמגור**, בתה של חברתנו **תמר גלבוע** ונכדתו של **זאב פישלר**.

הנוכחים שמעו בקשב ועניין רב את סיפוריהם של פרופי **שאול לדני**, פנינה רבר, לולה ברמן ו**אהרון רייך** ואת זיכרונותיהם מתקופת שהותם במחנה הנורא כצולי אדם, חולים ומזוי רעב, ועד ששוחררו בידי הבריטים, שיקמו את חייהם וזכו לחיות בקרב משפחותיהם במדינת ישראל. **מיקה וצלר**, הבת של **הלנה המרמש** ז"ל ניצולת ברגן-בלזן, סיפרה את סיפור אימה וציטטה מהספר שיצא לאחרונה "לאהוב למרות הכל". סיימה את העדויות ניצולת ברגן-בלזן **איטה אסיף**, שסיפוריה הוקלט עי"י עיתונאית גרמנייה. באולם היה גם צוות טלוויזיה קנדי שצילם את חברנו שאול לדני.

אריאל יהלומי 1923-2022

Ariel Yahalomi passed away on June 23, 2022, 98 years old.

He was born as Arthur Dimant in 1923 in Zawiercze, Poland. At the age of 16 and he was sent to the first labor camp, then to three other camps until the summer of 1940, when he was wounded and sent back to Zawiercze. He worked in an iron factory in the ghetto until August 1943, when the ghetto was liquidated and the Jews were sent to Auschwitz-Birkenau. After the selection, "his new name" was tattooed on his arm - 139948. His parents perished there. He was at the Krupp factory until January 1945. He set out for the death march to Gross-Rosen and was transferred by train to Buchenwald, and to Dora-Mittelbau camp and from there to Bergen-Belsen, where he was liberated on April 15, 1945.

In 1946, he immigrated to Palestine under the British Mandate. Atlit became his 12th camp, again behind barbed wire fences.

In 2006 Ariel was elected chairman of Bergen-Belsen Israel organization. He was a dedicated and warm, active and caring man, who worked for the organization and its goals wisely, assertively and diligently. He was always attentive and kind in the respectful Polish old style.

Ariel was CEO of Magen David Israel and also a member of the board of Zaglembe Association. For years he guided Israelis on trips to Poland. He was active in the preparation of the list of gravestones documented in the cemetery of Zawiercze.

As chairman of Bergen-Belsen organization in Israel, he was privileged to read the first generation's declaration given in Berlin, in which, in a historic and moving ceremony, Holocaust survivors transferred to the second generation the responsibility for preserving the memory and commemorate the Holocaust.

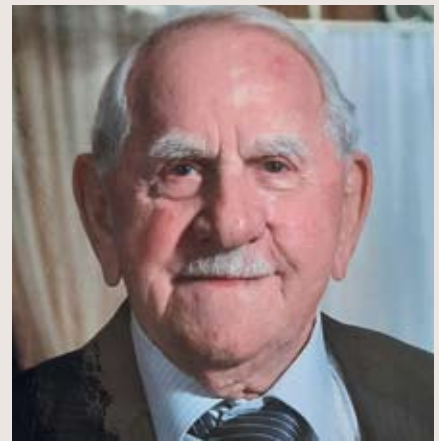
Yahalomi said: "For us, the survivors, who were at the lowest level of hell- Bergen-Belsen camp - it was a revival to return to another life in a free and new world. Some of us, survivors, are active in giving lectures and writing memoirs about those terrible days. We feel it is our duty to the future generations, to warn of the possible dangers from regimes with extremist ideas, which may pose a danger to future generations and human culture."

At the festive event in December 2016, Ariel Yahalomi announced his retirement due to his health condition. All members parted with him in warm words, and Ariel thanked everyone for their cooperation over the years. He said he leaves behind, a dedicated team of volunteers of board members, who have brought about a refreshing change in the life of the organization. He received a present: an elegant frame with a special stamp sheet, issued for him, bearing his picture alongside the state stamps.

Yahalomi wrote a book in Polish "I Survived", which was translated into English and distributed in many schools and educational institutions in Europe.

He left a daughter, **Anat Zoldan**, and a son, **Rafi Yahalomi** 6 grandchildren, 7 great-grandchildren. We will all miss him.

אריאל יהלומי הלך לעולמו ביום 23 ליוני 2022 כשהוא בן 98 שנה.

ב-1923 נולד בשם ארתור דימנט בזביירציה, פולין. בגיל 16 וחצי נשלח למחנה העבודה הראשון. לאחר מכן היה בעוד שלושה מחנות אחרים עד לקיץ 1940, שבו נפצע ונשלח בחזרה לזביירציה. בגטו עבד במפעל יציקת ברזל

עד אוגוסט 1943, כשחוסל הגטו והיהודים נשלחו לאושוויץ-בירקנאו. לאחר הסלקציה קועקע על זרועו "השם החדש שלי" - 139948. הוריו נספו שם. חודשיים לאחר מכן נשלח למפעל קרופ עד ינואר 1945. אז יצא למצעד המוות לגרוס-רוזן ולנסיעה ברכבת פתוחה לבוכנוואלד. אחרי כמה ימים נשלח למחנה דורה-מיטלבאו, ומשם לברגן-בלזן, שם שוחרר ב-15 באפריל 1945.

ב-1946 הגיע כמעפיל לפלסטינה-א"י, תחת המנדט הבריטי. עתלית הפכה למחנה ה-12 שלו, מאחורי גדרות התיל.

ב-2006 נבחר לכהן כיו"ר ארגון ברגן-בלזן ישראל. היה איש נמרץ, מסור וחם, פעיל ואכפתי, שפעל למען הארגון ומטרותיו בתבונה, באסרטיביות ובחריצות. תמיד היטה אוזן קשבת והיה אדיב בסגנון הפולני המוכבד והמכבד.

אריאל כיהן גם כמנכ"ל מגן דוד אדום. היה חבר הנהלה גם בארגון יוצאי זגלמביה, ובמשך שנים הדרך ישראלים במסעות לפולין. היה פעיל בהכנת רשימת המצבות שתועדו בבית העלמין של זביירציה.

הוא זכה להקריא את הצהרת הדור הראשון שניתנה בכרלין בשנת 2012, שבה, בטקס היסטורי ומרגש, העבירו ניצולי השואה את האחריות להמשך שמירת הזיכרון והנצחת השואה לבני הדור השני.

וכך אמר יהלומי: "עבורנו, הניצולים, שהיינו במפלס הנמוך ביותר של הגיהנום - המחנה של ברגן-בלזן - זו הייתה תחייה - לחזור לחיים אחרים בעולם חופשי וחדש. חלק מאיתנו, הניצולים, פעילים במתן הרצאות וכתובת זיכרונות על הימים הנוראים ההם, ומזהירים את הדורות החדשים לגבי הביטחון בעתיד. אנחנו חשים זאת כחובתנו לדורות הבאים, להזהיר על הסכנות האפשריות מצד משטרים בעלי רעיונות קיצוניים, העשויים להוות סכנה לדורות הבאים ולתרבות האנושית."

באסיפה הכללית והאירוע החגיגי לרגל חנוכה בדצמבר 2016, הודיע אריאל יהלומי על פרישתו עקב מצב בריאותו. החברים נפרדו ממנו במילים חמות, ואריאל הודה לכולם על שיתוף הפעולה במהלך השנים. הוא ציין כי הוא משאיר אחריו צוות מתנדבים מסור של חברי הנהלה, שהביאו לשינוי מרענן בחיי הארגון. יוני ריץ-אולבסקי, בשם הנהלת הארגון והחברים, העניקה ליהלומי מסגרת מהודרת ובה גיליון בולים מיוחד שהונפק במיוחד עבורו, כשהוא נושא את דמותו לצד בולי המדינה.

השאיר אחריו בת **ענת זולדן** ובן **רפי יהלומי**, 6 נכדים ו-7 נינים. הוא יחסר לכולנו.

ביקור בברגן-בלזן מאי 2022

מהוססות הגענו להמבורג בטיסה ישירה, ומשם ברכבת לִצְלָה. למחרת נסענו עם מועקה מעורבת בסקרנות לברגן-בלזן. מכאן התחיל סיפור שהוא פשוט משנה חיים. אין מילים להביע את עומק החוויה, הקירבה וההודיה בעקבות המפגש והליווי של הצוות באתר הזיכרון.

במשך 7 שעות זכינו להדרכה צמודה מהצוות הנפלא של קלאוס טצלר, **ברנד הורסטמן וקטיה זיבולד** במוזיאון ובתערוכה

הקבועה; בארכיון; במחנה העקורים ובביתן שבו הדריך בזמנו שמעון אמיר זייל; ברחבי המחנה עצמו ועד לאנדרטה שעליה הנחנו זר צנוע.

החוויה המטלטלת והמיוחדת עבורנו היא שדווקא באתר המחנה הזה, בתוך השקט של האין המוחלט, ומתוך תלוליות של קברי אחים, עולה צעקה מטלטלת בעוצמתה. בצד השני של המחנה נותרו המבנים שבהם הקימו מחדש חיים וניהלו את מחנה העקורים, שהיה הגדול באירופה ופעל כקהילה מאורגנת למופת כ-5 שנים. ייחודו של ברגן-בלזן הוא בכך שמתוך העפר והאפר, נבנו בהדרגה חיים חדשים, ואלה שוכנים לצד אלה.

ברמה האישית הכינו לי הפתעה: חיפשו במאגרי המידע, הצליבו נתונים ומצאו מכתב שאמא שלי כתבה אליהם ב-1994 ושעליו לא ידעתי. המכתב הפנה לניצולת ברגן-בלזן, חברה של ליזה שהיגרה לאקוודור - רנטה קראוס זליגמן, שבו תיארה את כל המסלול שעשו שתינה יחד. הן נשלחו מאושוויץ למחנה גרוס-רוזן לעבודות כפיה, ומשם בקרונות בקר פתוחים בפברואר 1945 לברגן-בלזן.

עבורי, החלק החסר בפאזל של מסלול הגיהנום שבו ליזה הלכה, הושלם. עצב, הקלה והודיה שימשו בערכוביה.

הודות לקירבה האנושית המיוחדת, שנוצרה במפגש בין הצוות בברגן-בלזן ובינינו, הרגשנו שנכון לתת הד רחב לייחודו של המחנה ושל הצוות הפועל בו. דווקא בתוך המחנה הנורא הזה מפעמת הרוח האנושית.

איילין הרמן-להט

אנחנו שתי חברות טובות, שלכל אחת מאיתנו יש חיבור מיוחד למחנה ברגן-בלזן. האחת - **דפנה אמיר-ליון**, רעננה; השנייה - ד״ר איילין הרמן-להט, יבנה.

שמעון אנרייך (1921-2002), אביה של דפנה, לימים שמעון אמיר, יליד לבוב, עלה לפלשתינה ב-1934. הוא הצטרף לצבא הבריטי ונשלח מטעם הבריגדה היהודית כמדריך למחנה העקורים ברגן-בלזן, מספטמבר 1945 עד אפריל 1946. תקופה זו מתוארת בספר שכתב. דפנה גם מצאה ספר שנכתב ע״י חברי קבוצתו בחנוכה, שבו הם מודים לו ומביעים את אהבתם אליו. הטקסטים בספר זה כתובים ביידיש, גרמנית, עברית ופולנית, ושמות הכותבים מופיעים בו באופן ברור.

ליזה טאוס, דודתה של איילין, (1921-1945), הייתה האחות היחידה של אמא של איילין, תמר הרמן לבית טאוס. ליזה נולדה באוהרסקי ברוד, ציכסולבוקיה, ומתה בברגן-בלזן יום לפני השחרור ב-14.4.1945 ממחלת הטיפוס. משפחתן של האחיות טאוס נשלחה לטרזיינשטאט ב-1942. תמר נשארה בטרזיינשטאט עד סוף המלחמה. הוריה וליזה נשלחו לאושוויץ ב-16.10.1944. ההורים נרצחו מייד. על מותה של ליזה נודע לתמר רק לאחר המלחמה. לא היה ידוע מה קרה בין אושוויץ לברגן-בלזן.

דפנה ואני החלטנו כבר לפני הרבה שנים לבקר במחנה. אני - מתוך צורך לצעוד במקום שבו דודתי נשמה את נשימותיה האחרונות; דפנה - מתוך געגוע למקומות שעליהם סיפר אביה. ידענו מעט מאוד על אתר הזיכרון, וגם שיטוט בגוגל לא הניב פירות משמעותיים. יצרנו

קשר עם **קלאוס טצלר** מהצוות באתר הזיכרון בברגן-בלזן, והוא הבטיח שנזכה להדרכה. שלחנו גם צילום של המסמכים והתמונות שבידינו.

המת החי - דוד גוטמן

הביא לדפוס: בנו חיים גוטמן

לאחר המלחמה חזר דוד גוטמן לעצמו, חזר לשפיה, נישא ל**לאהובה**, אהובתו מהפלמ"ח, והקים משפחה. בשלב זה הוא לא ידע שהוא הוכרז כחלל צה"ל.

חלפו 55 שנים (!!)

בשנת 2003 במסגרת בדיקות של היחידה לאיתור נעדרים בצה"ל, מחפש אחד החוקרים ביחידה, **די"ר גור אלרואי**, נעדר מסוים מקרבות תשי"ח. נאמר לו שאולי יוכל להיעזר בתיקו של החלל דוד גוטמן משפ"ה. למחרת, לגמרי במקרה, הוא פוגש סטודנטית משפ"ה.

"את מכירה אולי את הסיפור על דוד גוטמן?" הוא שואל.

"איזה סיפור?" היא עונה, "דוד גוטמן מרצה אצלנו מידי שנה בבית הספר בשפ"ה על מלחמת העצמאות."

וכך בשנת 2004 מקבל דוד גוטמן, המת החי, מכתב ממשרד הביטחון:

"מבקשים להביא לידיעתך טעות מצערת שהביאה להצבתך ברשימת הנעדרים של מלחמת העצמאות. קבל נא את התנצלותנו הכנה על הצער שנגרם לך עקב כך."

לאחר מכן הומלץ להוריד את שמו מאתר "זיכורי ולהוציא את המצבה הנושאת את שמו מהר הרצל.

דוד גוטמן וגם בני משפחתו ידעו כי הוא נחשב לחלל, אך לא יחסו לכך חשיבות. ואז הגיע החוקר שחשף את הסיפור.

היחידה לאיתור נעדרים מצאה שהחלל ה-29 האמיתי בקרב נבי סמואל הוא **יעקב רוזנבאום**, גם הוא היה אז עולה חדש, בן יחיד להוריו, שנחשב כנעדר. אביו מת זמן קצר לאחר מכן משיברון לב, ואימו הערירית עזבה את הארץ, וגם היא הלכה בינתיים לעולמה. אין לו כל קרוב משפחה. וכך מאז שנודע למשפחת גוטמן, חיים נוהג לעלות לקיברו בימי הזיכרון. הרי הוא החלל שנקבר במקום אביו.

דוד גוטמן הלך לעולמו בשנת 2009 והוא בן 87, משאיר אחריו משפחה ענפה וסיפור מטורף...

דוד גוטמן עלה ארצה בשנת 1946, צעיר בן 25, ניצול מזוועות השואה שחווה כאסיר בברגן-בלזן. הוא בחר להתגורר בכפר הנוער בשפ"ה, התגייס לפלמ"ח והוצב באחד מגדודי חטיבת הראל בפיקודו של **יצחק רבין**.

במלחמת העצמאות השתתפה החטיבה בקרבות באזור ירושלים. במסגרת מבצע יבוס קיבלה החטיבה פקודה להשתלט על השטחים הערביים שמצפון לעיר וביניהם הכפר נבי סמואל.

הגדוד של גוטמן יצא לקרב מבסיס הפלמ"ח בקריית ענבים בערב ליל הסדר 1948. ערפל כבד היקשה על ההתמצאות. עם עלות השחר כשהגדוד התכונן להסתערות, התפוגג הערפל והכוח נחשף לאש הערבים המבוצרים על הפסגה. במתקפה הראשונה נהרגה כל שרשרת הפיקוד של הכוח, והכוחות קיבלו הוראת נסיגה. במהלך הנסיגה ולאחר מכן נאספו גופות של 35 לוחמים.

מרבית הגופות חוללו, דבר שהיקשה את הזיהוי. הגופות הועברו לבסיס בקריית ענבים, זוהו למרות הקשיים, ונקברו בקבר אחים. דוד גוטמן זוהה כאחד החללים.

ברשימת חללי נבי סמואל מאפריל 1948 הוא מופיע כחלל מספר 29. בספר הפלמ"ח רשום: דוד גוטמן נפל ב-23 באפריל, במערכה לשיחרור ירושלים. שמו חרוט על אנדרטת הזיכרון במוזיאון הפלמ"ח לחללי נבי סמואל, והוקמה לו מצבה בהר הרצל. מידי שנה, ביום הזיכרון, הוצג שמו בטלוויזיה ברשימות הנפילים.

אבל המציאות שוזרת עלילה אחרת.

במהלך הקרב גוטמן ספג מכה חזקה בראשו, שרד את הקרב וחזר, לא ברור כיצד, לבסיס בקריית ענבים. הוא לא זכר מאומה מהקרב. במונחים של היום זה נחשב להלם קרב. במשך חודשים הוא הסתובב בבסיס בקריית ענבים בחוסר מעש ועזר לקבור חללים מהקרבות.

בדו"חות נוכחות של הפלמ"ח ממאי 1948 נכתב:

"גוטמן דוד, מהישוב מאיר שפיה שליד זיכרון, סתם מסתובב ואינו שייך לאף כיתה... נמצאים כמוהו כמה דַגְנָרְטִים" (תיאורים שהיום מזוהים כסימני הלם קרב).

סיפורה של זהבה שמיר - גניה רוטנברג

לאבא היה אח בארצות הברית שנפטר והייתה שם גיסה, משפחה שלמה בניו יורק, והם נורא רצו שנבוא. ... ואבא בא ואמר לי שהוא רוצה שניסע לאמריקה. אני אמרתי שאני לא נוסעת לאמריקה. אני נשארת עם החברים. ... ואני בשלי. אני לא עוזבת. אני נוסעת לארץ ישראל. ... היה לי קשה. ... והמדריכים הרגיעו אותי.

בינואר 1946 הועברה זהבה עם קבוצת ילדים, מורים, מדריכים ומטפלות לבית הילדים בבלנקינגה, פרבר של המבורג על גדות נהר האלבה. באפריל עלתה זהבה לארץ ישראל באנייה "שמפוליון" עם קבוצת ילדים ומדריכים מבלנקינגה. זהבה השתייכה לקבוצה שהגיעה לקריית ענבים. שם התנדבה לעבוד ברפת והתגייסה לפלמ"ח. "קיבלתי רובה איטלקי יותר גדול ממני. היינו עושים שמירות בקיבוץ ובאחד הקרבות אחד מהחבריה שלנו נהרג ואחד נפצע קשה", סיפרה זהבה על ימיה בקיבוץ. כעבור שנה עלה אביה לארץ ישראל. אחיה נחום והוריה של פלה נרצחו בשואה. נסיבות מותם לא נודעו.

ב-1948 עזבה זהבה את הקיבוץ. היא למדה בבית ספר לאחיות, נישאה **לשאול שמיר** ונולדו להם שלושה ילדים.

ב-1999 מסרה זהבה שמיר ליידי ושם" דפי עד לזכר פלה אמה ונחום אחיה ממשפחת רוטנברג, חיים סבה ורבקה סבתה ממשפחת פוקס. ב-2015 מסרה זהבה שמיר ליידי ושם" למשמרת עולם במסגרת הפרויקט הלאומי "לאסוף את השברים" מסמכים ותצלומים שחלקם מוצגים בתערוכה, וכן ספר זיכרונות קטן ובו הקדשות שכתבו לה חבריה, מוריה, אנשי הבריגדה והמטפלות בברגן-בלזן ובבית הילדים בבלנקינגה.

על פי אתר "יד ושם"

זהבה (גניה) נולדה ב-1930 בלודז' שבפולין להוריה **פלה-ציפורה וקרש-צבי רוטנברג**, ולה אח גדול, **נחום-נתק** (נולד ב-1925). הִרְשָׁה היה ציוני ופעיל במוסדות הקהילה. הייתה לו מאפיה ולפלה הייתה חנות

בִּלְנֵטְרִיה. אחותו של הִרְשָׁה עלתה לארץ ישראל בשנות ה-20. פלה לא רצתה להיפרד מהוריה שגרו ולכן הם נשארו בפולין. המשפחה חיה באזור נוצרי וניהלה אורח חיים חילוני עם זיקה למסורת. זהבה הלכה לבית ספר יסודי פולני.

ב-8 בספטמבר 1939 נכשו הגרמנים את לודז' ומיד החלה הפגיעה ביהודים. יהודים נעצרו, נלקחו לעבודות כפייה וסבלו מהתעללות והשפלה. בני משפחת רוטנברג נפגעו אף הם. ביתם נשדד כמה פעמים ובאחד הימים התעללו גרמנים ב**חיים פוקס**, אביה של פלה. הוא נאלץ לבצע תרגילי התעמלות בחצר הבית, הוכה באלה וזקנו הוצת. לאחר ההתעללות ברחו חיים, אשתו רבקה, ונכדם נחום, לגרודנה (Grodno), אל אחיה של פלה.

ב-22 בספטמבר נכשו הסובייטים את גרודנה. זהבה והוריה פלה והִרְשָׁה ניסו לעבור לאזור הכיבוש הסובייטי ולהתאחד עם משפחתם בגרודנה, אך הסובייטים לא התירו להם לחצות את הגבול והם חזרו ללודז'. הם ברחו לוורשה ונכלאו בגטו. פלה דאגה לחינוכה של זהבה, הכניסה אותה לתקופת קצרה לבית היתומים של **יאנוש קורצ'אק** ולאחר מכן ארגנה עם הִרְשָׁה לזהבה ולשתי נערות בוגרות מסתור מחוץ לגטו תמורת תשלום. הבנות יצאו דרך תעלות הביוב אל שטח ורשה שמחוץ לגטו, אך סבלו התעללות מידי מסתיריהן ולכן התגנבו בחזרה לגטו.

פלה נרצחה בגטו בעת שעמדה בתור למזון. זהבה ואביה הִרְשָׁה ברחו מגטו ורשה והגיעו לגטו פיוטרקוב טריבונלסקי. הִרְשָׁה הוצב לעבודת כפייה בחפירות וזהבה הוצבה לעבודת כפייה במחנה בו הוקמו קרוונים עבור הצבא הגרמני. באחת הסלקציות שנעשו בגטו הצליח הִרְשָׁה למשוך את זהבה לקבוצת הגברים ולהסתירה. הם נשלחו למחנה אחר והִרְשָׁה הצליח להביא את זהבה למחנה ולשמור עליה. זהבה הסתתרה בצריף הגברים כשאלה יצאו לעבודה. משם הִרְשָׁה נשלח למחנה הריכוז סקרזייסקו-קמיינה וזהבה הגיעה למחנה הריכוז רונסבריק שבגרמניה. היא נשלחה עם קבוצת נשים לברגן-בלזן, לשם הגיעה במצב קשה. **דייר עדה בימקו** (לימים הדסה רוזנמפסט), רופאה יהודיה שהיתה אסירה במחנה, נחלצה לעזרתה והצליחה להוציא אותה ממסדר ולהעבירה לבית ילדים בברגן-בלזן, בו שהו בעיקר ילדים מהולנד.

ב-15 באפריל 1945 שחררו הבריטים את מחנה ברגן-בלזן. בין המשוחררים היו כ-300 ילדים, ביניהם זהבה. לאחר השחרור הוקמו במחנה העקורים ברגן-בלזן בית ילדים ובית ספר לילדים המשוחררים.

באחד הימים הוזמנה זהבה למשרדי מחנה העקורים. זהבה מספרת: "לא ידעתי מה עם אבא. לא ידעתי איך לחפש אותו. ... סיפרתי למישהו מהבריגדה שיש לי אבא ויש לי אמא ואח ואני לא יודעת מה אתם... והם לא רצו לחטט לנו בנשמות. רק רצו לשמוע... הגעתי למשרד. בא איש שבקושי הכרתי אותו, מתנפל עלי ובוכה, וזה היה אבא שלי. הוא נראה לגמרי אחר. הוא היה רזה מאוד ובכה מאוד. מצד אחד הוא היה מאושר שהוא פגש אותי, והוא היה נורא עצוב."

תמונה של אמה שלי

מנחם רוזנצפט

מה הייתם עושים לו קיבלתם הודעה מהעבר? מה אם היא תציע לך תוכנה חדשה לגמרי על אחד מהורייך, ועל הטרנדיה הגדולה ביותר שפקדה את עמך? ומה אם תמשיך לתהות אם ההורה הזה התכוון שתראה את המסר הזה, עכשיו, כמעט רבע מאה לאחר מותה?

זו אינה שאלה מופשטת או פילוסופית עבורי.

אמי, ד"ר **הדסה רוזנצפט**, נפטרה ב-3 באוקטובר 1997. עשרים וארבע וחצי שנים מאוחר יותר, כמעט בדיוק של יום, ראיתי לראשונה תצלום שלה שצולם בעיר לונבורג בגרמניה ב-22 בספטמבר 1945. אמי - אז **עדה בימקו** - עמדה מחוץ לגימנסיה שהוסבה לבית משפט, שם העידה בפני בית דין צבאי בריטי, המכונה בעולם "משפט בלזן", נגד אנשי האס-אס ובעלי תפקידים שפגעו, עינו ורצחו בצורה סדיסטית יהודים ואחרים באושוויץ ובברגן-בלזן.

זה היה חמישה חודשים לאחר השחרור שלה בברגן-בלזן, וקצת יותר משנתיים וחצי לפני שנולדתי במחנה העקורים בלזן.

בתצלום, חייל בריטי אוחז בעדינות במרפקה ומביט מטה אל הזרוע השמאלית, שם קועקע המספר 52406 עם הגעתה לאושוויץ-בירקנאו בלילה שבין 3 ל-4 באוגוסט 1943. היא הייתה אחת מתוך 852 יהודים בטרנספורט של כ-3,000 מעיר הולדתה סוסנוביץ, פולין, שנשלחו למחנה. כל האחרים, כולל הוריה של אמי, בעלה הראשון ובנה בן החמש וחצי - אחי - נלקחו ישירות לאחד מתאי הגזים בבירקנאו, שם חוו מוות מייסר.

נתקלתי בתצלום הזה באינטרנט בשוגג כאשר חיפשתי את תמונתו של אחד הקצינים הבריטים ששחררו את ברגן-בלזן. לפתע, ללא אזהרה מוקדמת, נתקלתי בתמונה הזו של אמה שלי, שלא ראיתי אף פעם.

מה שהדהים אותי מיד היה ההבעה הנינוחה, הכמעט שליווה על פניה. משדרת כבוד, היא מחייכת בביטחון עצמי אל החייל ללא שמץ של מרירות, כעס, ייסורים או אפילו צער. היא מראה לו את המספר שלה כמעט בגאווה. "זה מי שאני", נראה שהיא אומרת לו. "המספר הזה הוא הסיבה שאני כאן כדי להעיד היום."

עברו פחות מ-26 חודשים מאז הרגע המוכן שבו המספר נחרט בזרועה, לתוך הווייתה. עשרים ושישה חודשים, שבוודאי נראו כנצח, ושכמהלכם כל מה שהיא ספגה וחוותה קרא תגר גם על הדמיון וגם על האפשרי-לכאורה.

היא שרדה 15 חודשים בבירקנאו, ואחריהם חמישה חודשים בברגן-בלזן. בגלל הכשרתה הרפואית - היא הייתה מנתחת שיניים שלמדה רפואה באוניברסיטת ננסי בצרפת - היא שובצה למרפאה בבירקנאו, שם מייחסים לה את הצלת חייהן של אסירות רבות על ידי ביצוע ניתוחים ראשוניים, הסוואת הפצעים שלהן, ושליחתן לעבודה כדי להימנע מהסלקציות לתאי הגזים על ידי רופאי האס-אס.

בברגן-בלזן, אמי וקבוצת אסירות נוספות שמרו בחיים על 149 ילדים יהודים במהלך החורף המר של 1944-1945, למרות תנאים איומים ומגיפת טיפוס משתוללת.

מיד לאחר שחרור ברגן-בלזן ב-15 באפריל 1945, מינה **בריגדיר**

הייל גלין-יוז, סגן מנהל השירותים הרפואיים של אוגדת הריין הבריטית, את אמי שעדיין לא הייתה בת 33 לארגן ולעמוד בראש קבוצה של רופאים ואחיות בעלי כושר גופני סביר יחסית מבין האסירים שזה עתה שוחררו, כדי לסייע בטיפול באלפי החולים האחרים.

במשך שבועות רצופים, היא והצוות של 28 רופאים ו-620 מתנדבים נוספים, רק מעטות מהם אחיות מאומנות, עבדו מסביב לשעון לצד אנשי הצבא הבריטי כנגד סיכויים קלושים כדי לנסות להציל כמה שיותר מהניצולים. **סאיל מרווין גובין**, שפיקד על היחידה הקלה הבריטית ה-11 של אמבולנסי שדה, תיאר את אמי כ"האישה האמיצה ביותר שהכרתי מעודי, שעשתה ניסים של טיפול, חסד וריפוי ללא תרופות, מלבד הקול והמשמעת של רס"ר גדודי".

חמישה חודשים בלבד לאחר מכן, אמי הייתה העדה הראשית של התביעה במשפט בלזן. אז צולם התצלום של החייל הבריטי שמביט במספר שלה מבירקנאו.

הייתה לה כל זכות להיות המומה מהחוויות שלה. במקום זאת, כפי שמבהיר התצלום הזה, היא שמרה על אנושיותה, אפילו על חוש הומור, שאיפשר לה לחייך, כשהחייל כוחן את מהות הסמל של המשמעות של להיות יהודי תחת השלטון הנאצי ולשרוד את הזוועות הנאציות.

גילוי התצלום הזה של אמי היה מתנה עבורי, אולי ממנה. זוהי תזכורת למהותה האמיתית לאורך שנות התופת ההיטלריסטית והעשורים שלאחר מכן.

Credit: United States Holocaust Memorial Museum, courtesy of Hadassah Bimko Rosensaft

מנחם רוזנצפט הוא סגן הנשיא והיועץ הכללי של הקונגרס היהודי העולמי ויו"ר המועצה המייעצת של קרן ההנצחה של נידרזקסן.

גרסה קודמת של מאמר זה פורסמה ב"הארץ".

My Mother's Photograph

Menachem Rosensaft

What would you do when you get a message from the past? What if it offered you an entirely new insight into one of your parents, and into the greatest tragedy to befall your people? And what if you keep wondering whether that parent intended you to see that message, now, almost a quarter century after her death?

This is not an abstract or philosophical question for me.

My mother, Dr. Hadassah Rosensaft, died on October 3, 1997. Twenty-four-and-a-half years later, almost to the day, I saw for the first time a photograph of her taken in the German city of Lüneburg on September 22, 1945. My mother – then Ada Bimko – was standing outside the converted gymnasium where she testified before a British military tribunal, known internationally as the Belsen Trial, against the SS personnel and their functionaries who had sadistically brutalized, tortured and murdered Jews and others at Auschwitz and Bergen-Belsen.

This was five months after her liberation at Bergen-Belsen, and a little more than two-and-a-half years before I was born in the Belsen Displaced Persons camp.

In the photograph, a British soldier is holding her gently by the elbow and looking down at her left forearm, where the number 52406 had been tattooed upon her arrival at Auschwitz-Birkenau on the night of August 3-4, 1943. She was one of 852 Jews of a transport of about 3,000 from her hometown of Sosnowiec, Poland, who were sent into the camp. All the others, including my mother's parents, her first husband, and her five-and-a-half-year-old son – my brother – were taken directly to one of the Birkenau gas chambers, where they suffered an agonizing death.

I inadvertently came across this photograph on the internet while looking for the picture of one of the British officers who had liberated Bergen-Belsen. Suddenly, without warning, I was confronted with this image of my mother that I had never seen before.

What struck me immediately was the relaxed, almost serene expression on her face. Radiating dignity, she is smiling self-confidently at the soldier with no hint of bitterness, anger, anguish, or even sorrow. She is showing him her number almost with pride. "This is who I am," she appears to be telling him. "This number is why I am here to bear witness today."

It had been less than 26 months since the watershed moment when the number had been etched into her arm, into her being. Twenty-six months that must have seemed an eternity during which all she endured and accomplished defied both imagination and the seemingly possible.

She survived 15 months at Birkenau, followed by five months at Bergen-Belsen. Because of her medical training – she was a dental surgeon who had studied medicine at the University of Nancy in France – she was assigned to the Birkenau infirmary, where she is credited with saving the lives of numerous women inmates by performing rudimentary surgeries, camouflaging their

wounds, and sending them on work detail to avoid the selections for the gas chambers by SS doctors.

At Bergen-Belsen, my mother and a group of other women inmates kept 149 Jewish children alive through the bitter 1944-1945 winter, despite horrific conditions and a raging typhus epidemic.

Immediately after the liberation of Bergen-Belsen on April 15, 1945, Brigadier H. L. Glyn Hughes, Deputy Director of Medical Services of the British Army of the Rhine, appointed my not yet 33-year-old mother to organize and head a group of relatively able-bodied doctors and nurses among the newly freed prisoners to help care for the thousands of critically ill others.

For weeks on end, she and her team of 28 doctors and 620 other volunteers, only a few of them trained nurses, worked around the clock alongside the British military personnel against overwhelming odds to try to save as many of the survivors as possible. Lt. Col. Mervyn Gonin, who commanded the British 11th Light Field Ambulance unit, described my mother as "the bravest woman I have ever known, who worked miracles of care, kindness and healing with the help of no medicines but the voice and discipline of a Regimental Sergeant Major of the guards."

Just five months later, my mother was the principal witness for the prosecution at the Belsen Trial. This is when the photograph of the British soldier looking at her Birkenau number was taken.

By all rights, she should have been overwhelmed by her experiences. Instead, as this photograph makes clear, she had retained her humanity, even a sense of humor, that enabled her to smile as the soldier examined the very symbol of what it had meant to be a Jew under Nazi rule and to survive Nazi atrocities.

Discovering this photograph of my mother has been a gift for me, perhaps from her. It is a reminder of her true essence throughout the years of the Hitlerite inferno and the decades that followed.

Menachem Z. Rosensaft is the associate executive vice president and general counsel of the World Jewish Congress and chairman of the Advisory Board of the Lower Saxony Memorials Foundation. An earlier version of this article was published in Haaretz

Credit: Anthony Wallace/ANL/Shutterstock

rain could not stop us from walking through the camp, now a historic site, a museum of sorts with monuments and placards and inscriptions at the foot of innumerable hills. "Here 10,000 people were buried." "Here 5,000 people were buried." Here 2,000, 1,700, 1,000, 500. My feet refused to move forward so as not to tread on corpses. Fifty to seventy thousand Jews died here. Every so often a new mass grave is uncovered.

Somehow I felt that this would never end, that the war of the living and the dead would stretch out here to the end of time, along with the war of words and their meaning.

My glance fell on a placard and a peculiar feeling of gratitude came over me. "Here a hundred and some persons are buried". Only a hundred and some. Thank God. Suddenly I froze in horror. Had I gone mad? One hundred Jews slaughtered here and all I could say was "Thank God"? "If numbers are right, it proves that the gods are wrong," said a famous French novelist speaking of the Holocaust.

Together with **Norbert Wollheim**, Shmayahu Bloch, the Silbernicks, **Jacob Birnbaum** - all members of the Belsen Committee - I wandered from grave to grave, from hill to hill reading for the thousandth time the letters and the data engraved on the placards. "They must not be believed," the survivors said repeatedly. "They must not be accepted as facts; the numbers are lying."

Of course they are. The Germans who set up these tombstones were not overly concerned with truth or facts. They chose to be "conservative" in their estimates. Likewise they conveniently chose not to mention what the victims died of. One can find only with difficulty - if at all - a sentence identifying the murderers. Perhaps future generations will think that people died here of starvation, plague, natural disasters.

Furthermore, who knows if in the future anyone will come here to be confronted with the past? Will anything remain of this place?

The surrounding scenery is breathtakingly beautiful. In general the Germans showed a flair for romantic expression, even in their atrocities. They always looked upon death as an aesthetic, not an ethical, concept. Thus, they sought to locate extermination camps in the midst of the loveliest regions of their land. Buchenwald, for example, was erected in the heart of the famous Thüringen Forest, unparalleled in its awesome splendor.

Who knows? Lovers might yet come here on Sundays from nearby Hanover and Hamburg to stroll through the broad paths of Bergen-Belsen, not one of them pausing for a moment to say, "Here it is, here it was," or "It happened so and so many years ago."

According to the calendar, it was the month of July. Why then was it so cold inside and without? Had the calendar, too, gone mad?

We approached the last stop. We stood before the huge memorial monument erected in memory of those who perished in Belsen. Jews and non-Jews alike. Men of stone facing words carved into stone. Words written in all the known languages of the world - words in Russian, French, Norwegian, Dutch, English, Yiddish, Hebrew. I tried to read some of them but failed. Lines and signs

blurred forming some unknown language spoken perhaps only by the dead. Who knows, perhaps language itself was buried here.

Shmayahu Bloch turned to me and said, "You understand? It is here." I did not understand but I did know it was there. Farther on, Itzhak Eisenberg was still saying no to someone I could not see, to someone I will never see. Behind him a woman bit her lips.

For a moment I was gripped with the fear that one of the men would want to make a speech. No. No eulogies, no parting words. All were silent, and it seemed that the silence would never be broken, that no one would dare remind the dead that some have remained alive.

How much time had passed since we first stood there motionless and mute? Five minutes or twenty Years? Both.

All were waiting for a sign. I lift my eyes up, toward the clouds, as though seeking for Him who created the world so that He might dwell in it as a lonely graveyard keeper. But from above and below there came no voice, no answer. The graveyard was there; only the keeper was missing.

Finally, Josef Rosensaft stirred himself as though waking from a nightmare and began to recite the Kaddish, in a murmur. And no one responded, Amen. There was no one to respond, Amen. All were orphans; all were sanctifying His name. And perhaps the dead, too, recited the Kaddish, so that they might not have to answer, Amen.

The rain poured down. The cold seared the body more fiercely than before, freezing the heart and the memory. We left the camp. No one uttered a word. We departed from those who remained behind, from those who are abandoned. We were silent as though ashamed, as though we had sinned against them – against ourselves.

Yes, it happened twenty years ago. And there is nothing to explain. And there is no one to understand.

Hadassah Magazine, September 1965

REMEMBRANCE AT BERGEN-BELSEN

The publication of the book "The Night" in English in 1960 led to a wave of public interest in the United States in Holocaust survivor author Eli Wiesel, whose contents first penetrated the souls of tens of thousands of Holocaust survivors living in the United States. Wiesel, who at the time was a representative and reporter for Yedioth Ahronoth in the United States, slowly, and largely thanks to his story, took his place in the American public and became a major interviewee in everything related to the Jewish world and the Holocaust in the written press and on the coast-to-coast television and radio stations. This fact was not hidden from Joseph-Yossel Rosensaft, who headed the Bergen-Belsen survivors' organization in the United States. The personal ties between Wiesel, the survivor of Auschwitz and Buchenwald, and Rosensaft, the survivor of Bergen-Belsen, initially ran aground and created hostility in Wiesel. But Sam Bloch straightened things out and led Wiesel to accept Rosensaft's invitation and join a delegation of survivors who visited the Bergen-Belsen camp. After the visit, Wiesel published his impressions in the Yedioth Ahronoth newspaper, the Forward Yiddish newspaper and in the excellent Hadassah magazine.

Dr. Joel Rappel, Founder and Director of Eli Wiesel Archive

Elie Wiesel

Rain began to fall. The wind pierced us to the bone. But we were unaware of the weather. Had the clouds been on fire we would have paid no attention.

"Here it is," someone said, but did not explain what was here. No explanation was necessary. There was nothing to explain and no one asking for answers. There was nothing to understand here. No one to understand.

Shmayahu Bloch, who came from New York, looked straight ahead. His face chalk white, his eyes seeing things hidden from me. I wanted to ask him something but I forgot what it was. It is just as well that I forgot.

Itzhak Eisenberg, who came from Detroit, wandered ahead very slowly, searching for something or somebody, perhaps for himself. He shook his head in disbelief or in protest. To whom was he saying no? I do not know. Perhaps it is just as well that I do not.

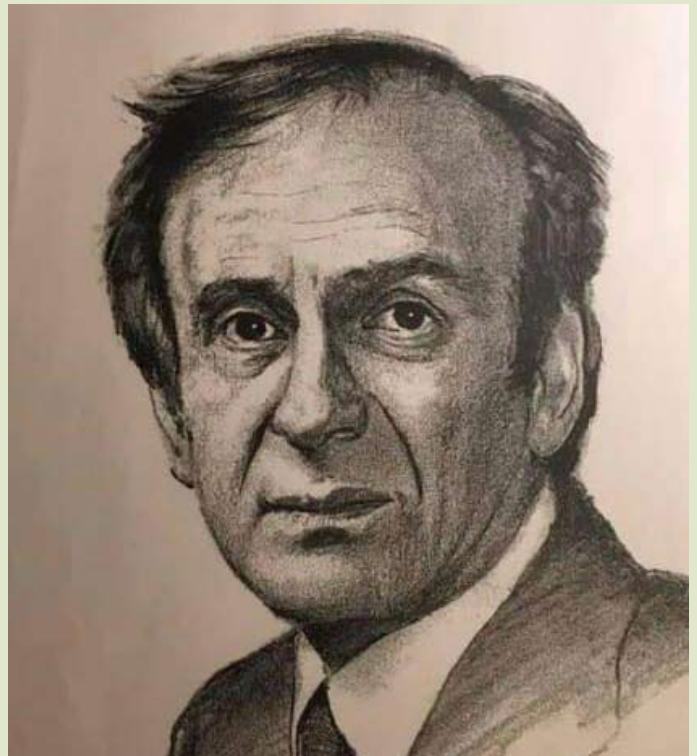
And there were their companions. **Clara Silbernack** of Chicago remained motionless, weeping. **General Glyn Hughes**, the camp's liberator, gently touched his wife's arm as though asking, "Do you remember?" **Berl Laufer**, veteran Zionist from Toronto, who passed through eleven concentration camps yet still retained his Hasidic faith in all its strength and purity, led his young son to the small cemetery. "Sometime I shall tell you about my brother," he said. His brother died a few days after the liberation and was one of the first to be buried according to Jewish ritual.

I had joined these people in Paris, where the group was

organized. En route we talked, exchanged memories, and grew closer. Yet, at one point I suddenly felt that I did not know them, that I had lost them somewhere at an unknown crossroad. Here, at Bergen-Belsen, they had reached their own horizon, their ultimate loneliness. Here, on this rainy day, they had gone back twenty years and at the same time had aged twenty years.

The skies grew increasingly menacing, and it seemed that all roads led again to Bergen-Belsen, exactly as they did then. But then the Jews were being led to slaughter. Now they came condemned to life, as free men, pilgrims. From near and far they came, from Brooklyn and Chicago, from Argentina and Canada. It made no difference where they came from. The laws of geography along with all other human laws had been abolished in this place, just as they were then, except that then Jews were forced to shed their past and forget everything. Now they strove to remember. Not even to remind others, simply to remember.

The party consisted of twenty people. It was headed

by **Josef Rosensaft**, president of the World Federation of Bergen-Belsen Survivors. From Paris they flew to Düsseldorf, continued by train to Hanover, and from there traveled by car to the memorial site.

Strange: once I thought that surely in this generation not one Jew would be found who had not entered, if only for an hour, the confines of a concentration camp. I was wrong. Only those who came from there return there. The others are afraid and prefer to fear from afar.

We were wet and cold and trembling - but what of it? The

But the suitcases were unpacked and put in the attic or in the basement. There were still reservations about the future life in the country of the perpetrators, and many of them, but one had come to terms in and with Germany and was prepared to be insulted by foreign Jews that one actually wanted to live in Germany, but it was also certain that Jewish life would only endure in the larger Jewish communities.

But we Jews live from miracles and this new miracle begins in 1988; a miracle that is indirectly related to German reunification. The leadership of the GDR had invited the President of the World Jewish Congress, **Edgar Bronfman**. Through him, trade relations with the USA were to be taken to a new level. Between the GDR and the USA, the most-favoured-nation clause in commercial law otherwise agreed with other western countries did not exist. The USA denied the GDR this important clause in view of the fact that the GDR had rejected any reparations and compensation payments with regard to confiscated Jewish property. The GDR leadership now believed that they could change something with the help of the Jews. Bronfman was promised compensation payments of 40 million Ostmarks, which were worthless internationally, but what was much more significant from today's perspective was that 5,000 Soviet Russian Jews could now move to the GDR, who for fear of the right-wing Pamjat movement in the Soviet Union wanted to leave their homeland. The events come thick and fast. Parallel to the immigration of these refugees to the GDR (there were perhaps two or three hundred Jews in the GDR), came the time of reunification, the opening of the German border, initially the so-called "Green Border". 5,000 Soviet-Russian Jews noticed that there was no longer any Jewish life in the GDR and they traveled on to West Germany, mainly to Berlin, Hanover and Nuremberg, which were the preferred cities due to their location on the »Green Border«. And this is where this "Jewish miracle" begins. From 25,000 to 28,000 Jews they became about 250,000 to date, because the 5,000 "new" Jewish GDR citizens followed others, first in a disorderly process, later in the orderly process of the so-called "quota refugees", a process that previously applied to the refugees from Chile - because of the political Persecution under Pinochet - and later applied to the Vietnamese "Boat People" with 30,000 refugees. But there was a very clear rule for Jewish associations: we expected and were able to enforce that there would be no contingent for the Soviet Russian refugees arriving. For us, this was the sine qua non for communicating with the state governments and the federal government. In Lower Saxony we were one of the pioneers of these negotiations with the state government at the time, and I remember every single conversation in the Ministry of the Interior or the Ministry for Federal Council Affairs.

This refugee movement, however, was clearly told not to do with the so-called "Russian-Germans". Jews were not Russian-Germans; they were "Jews" and were referred to as such in Russian domestic passports. In percentage terms, Lower Saxony has benefited the most

from the existing municipalities in western Germany. The approximately 500 members of the community have since grown to around 8000 who have located themselves in the Jewish communities. Three communities, two of which could no longer have existed in the medium term, became communities in Hanover, Osnabrück, Braunschweig, Göttingen and Bückeburg, Hamelin, Oldenburg, Detmenhorst, Hildesheim, Celle, Bad Nenndorf, most of which - about 90 percent - composed of members from the former Soviet Union. There are orthodox communities, conservative-traditional, liberal ones, there are the schools of the Chabad-Lubavitch movement from New York, there is even a Sephardic Bukharan community in Hanover, whose members come from Bukhara (Uzbekistan) and have their own rite in their synagogue.

In Germany, Hanover is the city with the greatest Jewish diversity in the religious area with three Jewish communities - one traditional-conservative with about 4500 members, the fifth largest community in Germany, another liberal with about 600 members, a third Sephardic-Bukharian with about 300 members and the Chabad movement.

More Jews live in Hanover and Osnabrück today than before 1933. They are an integral part of the respective town society. As early as 1984, the state association of the Jewish communities of Lower Saxony concluded the first state treaty in Germany with a federal state, which was followed by a large number of other state associations, and this state association is a recognized dialogue partner in politics and society. Judaism has emerged again that can look to the future with great confidence...

Indeed? Am I not thinking too positively? Yes, I'm a positive thinker, but I wouldn't call that optimistic. Optimism it's more a matter of feelings, but as a rational thinker I see the further development of Jewish life in Germany positively. We have a great potential of Jewish children and adolescents that we can build on. The current political situation in Germany worries me as a democrat, less so than a Jew. There was always and everywhere anti-Semitism, sometimes more, sometimes less, but I don't have to invoke anti-Semitism either, make it stronger than it actually is through constant repetition. We have excellent relationships with the other faith communities, with the Palestinian community, with the Muslims. We are serving in the German army, as well as in the state parliaments; Jews are mayors and can be found in many national and international institutions.

We're no longer sitting on »packed suitcases«, but due to the political situation in all countries we take the opportunity to see where the empty suitcases are.

And what about the answer to my initial question?

I am German and Jew – depends on the context!

Source: *Neues Archive für Niedersachsen*, 1/2019, *Jüdische Kultur in Niedersachsen*, Wachholtz

I am a German and a Jew

Michael Fürst

President of Jewish communities in Lower Saxony

The eternal question of the diaspora Jews about »What am I?«, a question that seemed existential even before the Shoah, seems to me to be of great importance for the relationship between Jews and Germany today: am I a »German Jew« or am I a »Jewish German«? And what is the difference, if there is one?

Today around 250,000 Jews live in Germany again. A surprisingly high number considering the development of Judaism after 1945 in the land of the perpetrators and even worse in the land of the deeds. **Leo Baeck**, the last major German rabbi to survive the Theresienstadt concentration camp, rightly said that German Jewry, German Jewry, would never exist again. Baeck, who was the spiritual leader of the Jews in Germany, naturally had in mind a devastated, annihilated Jewry. Numbers were not yet discussed, but Baeck and a few others were aware that the number of surviving German Jews was infinitesimally small and could be counted on the hands. Unless they had emigrated beforehand, they were Jews who were married to a Christian spouse and therefore escaped the National Socialists' killing machine, such as my grandmother Henni and her children. That was more of a coincidence than planned by the National Socialists.

It was the few who survived the concentration camps, destroyed in their souls, or those who had emigrated beforehand and were ready to return. German Jewry actually no longer existed. The intellectual elite of the Jews in Germany with their large number of Nobel Prize winners no longer existed. Germany had not only lost its Jews, no, Germany had amputated itself through the extermination of the Jews. Those who were left were those who had been lucky or had emigrated to North or South America, Africa or to Israel, which was then called Palestine, with a real premonition of what was to come.

What Baeck naturally could not think of, were the survivors in the DP camps, the so-called Displaced Persons, survivors of the concentration camps alienated from their homeland, who had survived Bergen-Belsen, for example. The DP camp in Bergen-Belsen, today's Lower Saxony barracks, was the largest DP camp in Germany, an almost independent small town with its own mayor, its own administration and a hospital. This is where the new life of the Jews in Germany began, mainly composed of Polish Jews.

In today's Lower Saxony, Jewish life developed very quickly with the help of Jewish, especially American, foreign organizations, especially in Hanover. Cities such as Osnabrück, Braunschweig and individual small towns were shaped by Jews who had returned to their homeland.

Hanover was and has remained the largest Jewish

community shaping post-war Jewish life. The post-war Jewish community initially consisted of a larger Polish-Jewish community and the smaller German-Jewish community. Very quickly these two communities grew together. It wasn't easy, because for the »German Jews« the »Polish Jews« the so-called Stetl Jews, whose parents, brothers, sisters and children had been murdered in the same way, were rather alien. But the clever ones in the German community, such as **Norbert Prager**, the long-time chairman, prayer leader and cantor of the later united Jewish community in Hanover, and some of the other survivors, including my father **Helmut Fürst** sel. And, recognized the great Jewish potential of this, theirs People who were snatched from their homes and transplanted into an uncertain future, who brought with them a Judaism that German Jews had hardly been able to experience, if at all, since 1933. Furthermore, the German Jews were more German than Jewish anyway, and the glorified German-Jewish symbiosis was more German than Jewish and often more forced than voluntary.

Up until 1988, around 25,000 to 28,000 Jews lived in West Germany, the same number all the time, in Lower Saxony there were around 500 in the three spatial districts of Hanover (around 350 people), Osnabrück (around 100 people) and Braunschweig (around 50 People).

The Jewish communities in Braunschweig and Osnabrück and places of similar size throughout West Germany were doomed to die out not only in the long term, but in the medium term. The death of a community leader meant that this community would fall asleep if a successor was not quickly found.

The few congregations of the size of Hanover and the larger ones like Berlin, Frankfurt, Dusseldorf and Munich had a congregational life that was more important than their numbers suggest. One had survived and one lived out one's new life with much exuberant joy at balls and events in the Jewish communities, which had a far-reaching effect on the city society. The Jewish celebrations and balls were the talk of the town in all cities because of their exuberance, their joy and also the guests. But one thing cannot be denied despite all the overflowing joy: the Polish Jews in particular, whether they were already naturalized or still provided with alien passports as so-called »homeless foreigners«, sat on »packed suitcases« well into the 1980s. People believed that they were only living in Germany for a limited time and that after their children had finished school - families had started again, many of the spouses had converted to Judaism - they would emigrate to the USA or Israel.

against the dangers of totalitarianism in the present and future. Encounters with her and other survivors were and are especially valuable and have always moved me personally. They bring home the suffering, horror and fear of the people in the camps in an emotionally powerful way and burn the memory of it especially deep in our consciousness. Sadly, Dr Koch died this year. She is one of the survivors we lost in the past year – we will hear the names of others later on. We honour the memory of all of them.

We have the privilege of still being able to hear from the survivors themselves. This gives us a responsibility to pass on their stories to later generations. At the same time, we know that we will need new forms of remembrance in the future. It is more important than ever to have a memory culture that is not frozen in rituals and formulas, but that makes the crimes that were committed and the fates of the persecuted cognitively and emotionally comprehensible for future generations as well. Knowing the facts is essential for grappling with the past. It is equally important to develop a sense of understanding and compassion for what was done to individual people and families. The ability to feel empathy for the victims is important for acknowledging the suffering of the survivors and their descendants, and it is also a critical requirement for drawing conclusions from the past to apply to the present. We want to continue to commemorate with our hearts and our minds in the future.

The work of the Lower Saxony memorials is vital to the future of remembrance. It is especially important not least because the concrete existence of the sites makes it impossible to deny what happened. The memorials remind people of the crimes of the Nazis, they clarify, document and raise awareness. Among other things, video interviews have been and continue to be conducted with survivors and other eyewitnesses. These are a valuable source for academic, educational and museum work, and they are a key component for future remembrance. They will make it possible for future generations to trace people's fates and recognize the personality of individuals in the mass of countless victims. This is one way of returning to the victims some of the dignity that was deliberately stolen by the National Socialists.

The commemoration ceremony in Bergen-Belsen is taking place on a historically important date this year. On 8 May 1945, just a few days after the liberation of Bergen-Belsen, the Allies conquered Nazi Germany. This brought an end to the immediate suffering of countless people. The 8th of May gives us an opportunity to confront the crimes of the Nazi period. The day of liberation was what made it possible for us to live in freedom and democracy today. In an age when groups on the extreme political right are unacceptably trying to undermine the foundations of our democratic state both outside and inside our parliaments, this historical experience also obligates us to remember and to defend democracy and human rights.

The end of the tyranny in Germany brought the hope of permanent peace on our continent. But to our great dismay, war has returned to the centre of Europe after 77 years. It has brought appalling suffering, death and destruction to Ukraine and forced millions of people to flee from their homes – mainly women, children and older people. The reported attacks on civilian targets and the humanitarian disaster they have caused are unbearable.

We were particularly shocked by the death of Ukrainian Holocaust survivor **Boris Romantschenko**. He died when his home in Kharkiv was shelled. Boris Romantschenko experienced terrible things as a young man. As a 16-year-old he was transported to Dortmund by the German military and forced to work underground. He tried to escape but was caught. In January 1943, he was deported to the Buchenwald concentration camp. He was also imprisoned in Mittelbau-Dora and Bergen-Belsen. He later dedicated himself to preserving the remembrance of Nazi crimes. He was Vice President of the International Committee of Buchenwald-Dora and its Subcamps for Ukraine. It is deeply dismaying that, 77 years later, Ukrainian survivors of the National Socialist dictatorship are being killed in an illegal war of aggression and others must once again fear for their lives.

The experience of our own liberation compels us not to remain impassive in the face of the suffering and death of people in Ukraine, but instead to do all we can to bring an end to the violence.

I would like to thank the organizers of today's events for their sensitive approach to this extremely difficult situation. They have ensured that this day will not be misused for political propaganda and disinformation. At the same time, we commemorate all victims of Bergen-Belsen today, regardless of their origin. The day of encounters and reflection after this commemoration ceremony will be a suitable opportunity for grappling with this difficult issue.

Even 77 years after the liberation of Bergen-Belsen, hours of remembrance like these are extremely important because they send a message. It is about creating a society of tolerance, humanity and peaceful coexistence. We must never again allow human rights to be trampled and people to be persecuted and murdered because of their religious or political convictions, their origins, their sexual orientation or disabilities.

We must therefore remain alert and vigilant against every form of extremism and totalitarianism, every form of intolerance, antisemitism and xenophobia. What is required today and in the future is the courage to speak out and the willingness to take a decisive stand against extremist tendencies from the outset. And we must do all we can to bring an end to the war in Europe.

Thank you for your attention!

Speech at Bergen-Belsen Memorial,

Bernd Busemann **Vice President** **of the Lower Saxony Parliament**

I am honoured to be able to speak to you today at this ceremony commemorating the 77th anniversary of the liberation of the Bergen-Belsen concentration camp. I also want to pass on greetings from the President of the State Parliament, Dr Andretta, and the members of the State Parliament of Lower Saxony.

Due to the ongoing coronavirus pandemic, we are unfortunately only able to gather in a small group once again this year. It is especially painful that the vast majority of survivors cannot be here in Bergen-Belsen today because of the risk of infection. I hope all the more that they can join us digitally from around the world to take part in this commemoration with us.

British soldiers liberated the Bergen-Belsen concentration camp on 15 April 1945. The pictures of the horrors that the soldiers encountered were seen around the world.

They unleashed shock, grief and rage. A total of more than 52,000 women, men and children died in the Bergen-Belsen concentration camp. Even long after the liberation, many prisoners died from the effects of the hunger and diseases in the camp. The name Bergen-Belsen came to symbolize the terrible crimes in the National Socialist concentration camps. Today we remember the Jewish men and women, the Sinti and Roma, the people who were sick and disabled, the homosexuals and

political dissidents and everyone else who was considered an opponent by the National Socialists. They were victims of incomprehensible acts of violence, persecution and murder. Around 20,000 prisoners of war, mostly from the former Soviet Union, also died in Bergen-Belsen. We commemorated them earlier at the POW Cemetery. They were all amongst the millions of women, men and children who fell victim to German crimes in the name of an inhumane ideology. We know that nothing can ever make up for the suffering inflicted upon these people. We cannot undo what was done. But it was, is and always will be our duty to keep alive the memory of the National Socialist period. We must know about the terrible deeds and acknowledge the victims in order to have the

possibility of consciously creating a different present and future. Although the sons and daughters of the post-war generations bear no personal, individual guilt, we have a responsibility to never forget.

As the events of the past grow more distant, remembrance of them changes. There are now very few eyewitnesses who can report on the horrors from their own experience. The pictures and audio documentation of the completely overcrowded and squalid camp that were recorded by British photographers and camera teams after the liberation keep the atrocities of Bergen-Belsen vivid in our minds today. But no archive, no document, no film and no history book can recount the painful experiences the way survivors themselves can.

One of them was **Dr. Yvonne Koch**, who survived Bergen-Belsen as a child. The daughter of a Jewish family in the Slovakian part of what was then Czechoslovakia, she was deported to Bergen-Belsen in 1944 at the age of ten. Dr Koch did not consciously experience the liberation of the camp because she was sick with typhus and in a coma.

But she survived and was found again by her parents after the war. When she was over 70, she found the strength to talk publicly about her experiences. She did this at many events. She cared especially deeply about speaking with young people. She eventually wrote a book about her childhood memories. The title was taken from a pair of mittens that a fellow prisoner in the Bergen-Belsen concentration camp knitted for her. Yvonne Koch kept these mittens all her life. Today they are in the exhibition at the Memorial.

Yvonne Koch took part in many events here in Bergen-Belsen and in the Lower Saxony State Parliament. She recounted the inhumane conditions and incidents in the National Socialist period and urgently warned

ברנרד לוי, ממשחררי ברגן-בלזן, הלך לעולמו

The hero who liberated Bergen Belsen passed away at the age of 96

Bernard Levy was a 19-year-old corporal when he entered the gates of Bergen-Belsen Nazi concentration camp in April 1945. He was one of the few British Jewish soldiers who liberated the Nazi concentration camps at the end of World War II. This week he died at the age of 96.

Bernard Morris Levy was a 19-year-old corporal when he entered Bergen-Belsen in northern Germany in April 1945. He played a key role in the aid operation, disinfecting survivors with disinfectants as they were transferred from the camp. Overcrowding, famine and poor sanitation made typhus, dysentery and other diseases common throughout the camp, in which more than 50,000 people perished. Among them, famous Anne Frank and her sister Margot, deported from the Netherlands, who stayed there between 1941 and 1945. The British Army treated more than 60,000 survivors upon their arrival and had to bury about 13,000 bodies.

Bernard was also responsible for examining Germans suspected of war crimes, sending some of them back to their families after not actually participating in the murders, and others were prosecuted for their crimes against humanity at the Linburg Trials In 1945 (also known as the Belsen Trials), in which he participated as a reporter. After the war, Bernard returned to his hometown Hal, where he worked at his father's men's clothing company.

In a speech in 2015, when he returned to Bergen-Belsen to mark the 70th anniversary of the liberation of the place together with Queen Elizabeth II, Bernard said: "There were wires everywhere, chaos and corpses. They looked like skeletons." He added: "I think the initial shock was so huge I blocked it. I'm glad I came back here, because this is the last time I'll be here. I just feel like I came to say goodbye to all of this, and I hope everyone rests in peace, I wanted to do more, I did the best we could in those days considering the conditions that were."

Bernard's niece, Linda Seymour, told the Jewish News "Bernard was a very kind and caring person, to all who knew him. He was unique, humble and loved."

Karen Pollock, Director General of the Holocaust Education Foundation: "We are very sad to hear about the death of Bernard Levy. After the liberation of Belsen by the British Army, the sorting of the living from the dead became Bernard's responsibility. The experience stayed with him and he did not talk about the atrocities he had seen for 70 years."

<https://news.middleeast-24.com/>

ברנרד מוריס לוי היה רב-טוראי בן 19 כשנכנס למחנה הריכוז הנאצי ברגן-בלזן באפריל 1945. הוא היה אחד החיילים הבריטים היהודים הבודדים ששחררו את מחנות הריכוז הנאצים בתום מלחמת העולם השנייה.

היה לו תפקיד מפתח במבצע הסיוע: לחטא ניצולים בחומרי חיטוי כשהם הועברו מהמחנה. צפיפות יתר, רעב ותנאים סניטריים גרועים גרמו לכך שטיפוס, דיזנטריה ומחלות אחרות היו נפוצות ברחבי המחנה, בו נספו יותר מ-50,000 איש עד לשחרור ב-1945. הצבא הבריטי טיפל ביותר מ-60,000 ניצולים עם הגעתו ונאלץ לקבור גם לאחר השחרור עוד כ-13,000 גופות.

ברנרד היה גם אחראי על בדיקת גרמנים החשודים בפשעי מלחמה, שיחרורם של מי שלא השתתפו בפועל ברציחות, ואחרים שהועמדו לדין בשל הפשעים שלהם נגד האנושות במשפט לינבורג ב-1945 (המכונה גם משפט בלזן), בו השתתף ככתב. לאחר המלחמה חזר ברנרד לעיר הולדתו האל, שם עבד בחברת בגדי הגברים של אביו.

כשחזר לברגן-בלזן לציון 70 שנה לשחרור המקום יחד עם המלכה אליזבת השנייה, סיפר ברנרד: "היה תייל בכל מקום, כאוס וגופות. הם נראו כמו שלדים. אני חושב שההלם הראשוני היה כל כך עצום שחסמתי אותו. אני שמח שחזרתי לכאן, כי זאת הפעם האחרונה

שאני אהיה כאן. אני פשוט מרגיש שבאתי להיפרד מכל זה, ואני מקווה שכולם ינחו בשלום. רציתי לעשות יותר, אך עשיתי את הכי טוב שיכולנו באותם ימים בתנאים שהיו אז."

אחייבתי של ברנרד, לינדה סימור, אמרה לעיתון היהודי הבריטי Jewish News כי "ברנרד היה אדם אדיב ואכפתי במיוחד, לכל מי שהכיר אותו. הוא היה ייחודי, צנוע ואהוב."

קארן פולוק, מנכ"לית קרן החינוך לשואה: "אנחנו עצובים מאוד לשמוע על מותו של ברנרד לוי. לאחר שחרור בלזן על ידי הצבא הבריטי, מיון החיים מהמתים היה באחריותו של ברנרד. החוויה נותרה איתו בליבו והוא לא דיבר במשך 70 שנה על הזוועות שראה."

"באפריל 2015 הוא הצטרף להוד מלכותה המלכה לביקור בברגן-בלזן לציון 70 שנה לשחרור המחנה. ברנרד היה עדין, אדיב וצנוע. הוא היה גינטלמן אמיתי שמעולם לא רצה את ההערכה שראויה לו. מחשבותינו ותפילותינו עם משפחתו. יהי זכרו ברוך."

עפ"י "חדרי חרדים" 13.6.2022

Report from the Bergen-Belsen Memorial

DR. Elke Gryglewski
Director, Lower Saxon
Memorials Foundation

After we had to restrict the offers of the memorial for the public in winter due to the increased number of Covid-infections, we have been continuously increasing contact with our visitors since January. On the one hand, of course, this concerns the educational offers, which we continue to offer digitally, but which we are fortunately increasingly able to carry out on site again. Inquiries by survivors and relatives can also gradually be accompanied by visits to the memorial site again. On the other hand, it concerns special exhibitions and events that we hold in the memorial, in Celle but also in other towns. For example, the exhibition Children in Bergen-Belsen was presented in the Museum of the City of Lüneburg. It is currently being shown at the Neuengamme Memorial until 26 June 2022.

Lights against the darkness

Together with the Topography of Terror Foundation and the Haus der Wannsee-Konferenz Memorial and Educational Centre, we organised the "Lights against Darkness" campaign on 27 January, the Day of Remembrance for the Victims of National Socialism. More than one hundred memorials and places of remembrance all over Germany illuminated their buildings in different ways to set a sign against anti-Semitism, racism and the trivialisation and relativisation of history. At the Bergen-Belsen memorial, we placed the illumination as the beginning of this year's thematic focus: the 70th anniversary of the founding of the Bergen-Belsen memorial. For this purpose, photos from the history of the memorial were projected onto the wall of the documentation centre: <https://www.lichter-gegen-dunkelheit.de/gedenkstaetten/gedenkstaette-bergen-belsen/>

Project Special Exhibition on Perpetration and Project Occupational Group Seminars

Since last autumn we have been working intensively on questions of perpetration and responsibility. These are very important for dealing with contemporary Antisemitism, racism and right-wing extremism in Germany. It is also a question of justice for the victims to show how their suffering came about and who was responsible for it.

Who were the perpetrators in connection with the Bergen-Belsen prisoner of war and concentration camp? How do we define perpetration? Do we speak exclusively of the SS or members of the Wehrmacht or also of other participants, for example in the Foreign Office? How did the neighbourhood behave towards the prisoners? Who benefited from the camp? What motives did different groups have for their behaviour? How did individual and collective factors enable perpetrators to act? We are discussing these questions in connection with a special exhibition that will be opened in 2024. At the same time, we are developing an educational programme in this context that is particularly aimed at groups with professions of systemic importance: Police officers, lawyers, administrators and soldiers.

Visit of Israeli teachers

From 7 April to 14 April, we hosted a group of Israeli educators who work in schools and educational institutions and organise memorial trips to Poland. We visited different memorials in Lower Saxony with them in order to look together at the development of National Socialism, to understand ideological connections and to understand how the Bergen-Belsen concentration camp, which we all know from the Israeli memory narrative, is embedded in the system of concentration camps. Already the visit to the Wolfenbüttel Memorial, a prison that was in operation during the National Socialist era and where criminals still serve their sentences today, made a central difference between Germany and Israel clear to the group: the events took place here - everywhere. It would not have been possible to turn all the crime sites into memorials after 1945. Prisons are still in operation today, as are psychiatric hospitals where the sick were murdered as part of the euthanasia campaign. So there should be an awareness for the presence of the past – but in all places the participants heard about the difficulty to create the memorial sites, how the past was blended out and how long it took until there was a will to remember the committed crimes.

Commemoration and visit by survivors and relatives

The commemoration of the 77th anniversary of the liberation of the concentration camp took place this year on 8 May, the anniversary of the end of the war. Already in December we had decided to decouple the commemoration day from the visit of the survivors. As painful as this decision was for us, we still consider it the right one in view of still more than 100,000 people infected with Covid every day. The actual commemoration therefore took place with few people involved.

At the same time, the war in Ukraine is of great concern to the German public and our visitors - just like ourselves - are looking for answers to what this means for our work. Therefore, on the afternoon of 8 May, we provided various discussion opportunities for a public audience.

All the more we are looking forward to organising a visiting programme for survivors and relatives on 4 September 2022. The focus will be on coming together. As usual, there will be discussion groups and excursions to Farsleben and Tröbitz.

**Bergen-Belsen
77th years of liberation**

**ברגן-בלזן
77 שנים לשחרור**

Bernd Busemann
Stellvertretender Landtagspräsident Niedersächsischer Landtag

clockwise: Noa Olewski, Israel; Dr. Elke Gryglewski, SNG; Bernd Busemann, VP Landtag; Minister Grant Hendrik Tonne & Dr. Gryglewski; Menachem Rosensaft, USA & Arie Olewski, Israel; Arie & Noa Olewski, Israel

Photos: Martin Bein, Germany